

KİMLİK SİYASETLERİ ve KİMLİK MÜCADELELERİNİN CHP ve SOSYAL DEMOKRASİ İLİŞKİSİNE ETKİSİ*

Doç. Dr. Yunus Emre İstanbul Kültür Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ORCID: 0000-0001-5765-5436	Doç. Dr. Burak Cop İstanbul Kültür Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ORCID: 0000-0002-6397-2064	Aras Aladağ İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi ORCID: 0000-0002-2115-6560	Şenol Arslantaş İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ORCID: 0000-0003-3320-8652
--	---	--	---

Öz

Kimlik siyasetlerinin yükselişi solu ve sosyal demokrat hareketleri derinden etkilemektedir. Bu bağlamda, sosyal demokrasinin bundan nasıl etkilendiği ve bu yeni eğilime karşı nasıl bir tutum alacağı önemli bir tartışma konusudur. Türkiye siyasetinin temel merkez sol aktörü CHP'nin bu meseleye dair yaklaşımı ise bu çalışmanın ilgilendiği esas konudur. Merkez sol üzerine Bursa, Erzurum, Gaziantep, İzmir ve Kocaeli illerinde CHP'lilerle derinlemesine mülakat yöntemiyle gerçekleştirilen görüşmeler kapsamında bu konuya dair önemli veriler elde edilmiştir. Beş ilde gerçekleştirilen mülakatlarda Kürtlük-Türklük ve bu bağlamda milliyetçilik, Alevilik-Sünnilik, İslamcılık ve bunların laiklikle ilintisi gibi konularda önemli gözlemler elde ettik. Çalışmamızda bu konudaki ilgili literatürün analizine ve bu analiz çerçevesinde gerçekleştirilen alan araştırmasının verilerinin değerlendirilmesine odaklanılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kimlik Siyasetleri, Cumhuriyet Halk Partisi, Sosyal Demokrasi, Merkez Sol, Milliyetçilik

The Impact of Identity Politics and Identity Struggles on the Relationship Between the RPP and the Social Democracy

Abstract

The rise of identity politics directly influenced the left in the last few decades. Within this context, the questions "How social democracy is influenced by identity politics?" and "How its attitude towards them must be?" are the cornerstones of an important discussion topic. The major center-left political actor of Turkish politics, the RPP's approach to this issue is the main concern of this study. The in-depth interviews conducted with more than a hundred RPP members in the cities of Bursa, Erzurum, Gaziantep, İzmir and Kocaeli provided significant data. During the interviews, important observations have been made on the cleavages such as Turkishness-Kurdishness and Sunnism-Alevism as well as on the issues like nationalism, Islamism, and secularism.

Keywords: Identity Politics, Republican People's Party, Social Democracy, Center-left, Nationalism

---

* Makale geliş tarihi: 28.11.2016
Makale kabul tarihi: 06.04.2017

Kimlik Siyasetleri ve Kimlik Mücadelelerinin CHP ve Sosyal Demokrasi İlişkisine Etkisi¹

Giriş

Kimlik mücadeleleri ve kimlik siyaseti siyasal hayatta daha etkin bir rol oynamaya başlıyor. Üstelik bu etki salt ülkemizle sınırlı değil; dünyanın birçok bölgesinde –özellikle etnik ve dinsel/mezhepsel farklılaşmanın olduğu bölgelerde- kimlik meseleleri etrafında siyaseti kurgulayan politik hareketler kendinden söz ettiriyor. Etnik ve dinsel farklılaşmanın yanında, cinsel yönelimlerin de gündemden güne politik bir tartışma başlığı haline geldiğine tanık oluyoruz. Birçok ülkede düzenlenen Onur Yürüyüşleri yüzbinlerce insanın katılımına sahne oluyor. Eşcinsel evlilikler çeşitli LGBTİ örgütlerince talep ediliyor ve hükümetleri bu konuda adım atmaları için zorluyor.

Avrupa’da 1968 sokak hareketleri ile ciddi bir çıkış yapma fırsatı yakalayan bu mücadeleler Türkiye’de biraz daha gecikmiş olarak 1980 sonrasında belirginleşmeye başladı. 12 Eylül sonrasında sınıf temelli sol siyasetin aldığı ağır yenilgi sonrası bu tipteki kimlik mücadeleleri günümüze kadar artan bir ivmeyle gelişim gösterdi. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla başlayan solun ideolojik yenilgisi de bu gelişimi hızlandırdı. Gittikçe artan bir etkiyle insanlar kendilerini toplumsal konumlarıyla değil kültürel konumlarıyla tarif etmeye başladı. Bir taraftan kültürel kimlikler öne çıkmaya başlarken, bir taraftan da bu zeminden hareket eden kimlik siyasetleri gelişip güçlenmeye başladı.

Kimlik siyasetlerinin bu yükselişi genel olarak solu ve sosyal demokrat hareketleri derinden etkilemektedir. Bu bağlamda, siyasetin kurulduğu düzlemin kültürel kimlikler üzerinden yeniden inşa edildiği bu yeni dönemde, sosyal demokrasinin bundan nasıl etkilendiği ve bu yeni eğilime karşı nasıl bir tutum alacağı önemli bir tartışma konusudur. Türkiye’de genel olarak solun kimlik mücadelelerine dair yaklaşımları farklı iki uç arasında salınım göstermiştir. Bir tarafta kimliği esas alan ve diğer tüm gündemleri buna tabi

---

¹ Bu çalışma TÜBİTAK SOBAG grubu tarafından desteklenen bir araştırma projesi (Proje No: 113K635) kapsamında üretilmiştir.

kılan ya da görmezden gelen bir siyasal pozisyon; diğer tarafta ise sınıf temelli mücadeleyi temel alan ve farklı kesimlerin kimlik taleplerini önemsemeyen ya da bu mücadeleye tabi kılan siyasal pozisyon bulunmaktadır. Bu iki uç arasında farklı konular da bulunmaktadır.

CHP'nin bu meseleye dair yaklaşımı ise bu çalışmanın ilgilendiği esas konudur. Merkez sol üzerine Bursa, Erzurum, Gaziantep, İzmir ve Kocaeli illerinde CHP'lilerle derinlemesine mülakat yöntemiyle gerçekleştirilen görüşmeler kapsamında bu konuya dair önemli veriler elde edilmiştir. Beş ilde gerçekleştirilen mülakatlarda Kürtlük-Türklük ve bu bağlamda milliyetçilik, Alevilik-Sünnilik, İslamcılık ve bunların laiklikle ilintisi gibi konularda önemli gözlemler elde ettik. Çalışmamızda bu konudaki ilgili literatürün analizine ve bu analiz çerçevesinde gerçekleştirilen alan araştırmasının verilerinin değerlendirilmesine odaklanılacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde postmodernizmin yükselişe geçmesiyle birlikte modern döneme ait değerlerin aşınması ve kimliklerin öne çıkmasına dair bir tartışma yürütülecek, ikinci kısmında ise beş ilde gerçekleştirdiğimiz mülakat verileri analiz edilerek CHP örneği üzerinden sosyal demokrasi düşüncesinin kimlik siyasetleriyle ilişkisine odaklanılacaktır.

1. Postmodernizm Sınıfa Karşı

1970'lerle birlikte çoğullaşan mücadele alanları sol siyasetin gündemine gittikçe artan bir etkide bulunmuştur. Avrupa'daki 1968 olaylarında klasik işçi sınıfı mücadelesi dışında ırk, ekoloji ve cinsel eğilim alanlarındaki söylemler öne çıkmaya başlamış, klasik Marksist partilerin daha uzak durduğu bazı toplumsal çelişkiler kendilerini yeni söylemlerle farklı örgütsel formlar altında ifade etmeye başlamıştır (Eley, 2002; Sassoon, 2002). Yeni toplumsal hareketlerin günden güne güç kazanması, Doğu Bloku ülkelerinin dağılması ve Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle birlikte sivil toplumculuk başlığı altında çeşitli özgürleşme anlatılarının tedavüle girmesiyle paralel bir şekilde ilerlemiştir. Bu döneme eşlik eden büyük tartışma ise postmodern düşüncenin etkinliğinin giderek artmasıdır.

Giderek yaygın hale gelen postmodern teorilere göre, büyük anlatılar gözden düşmüş, çoğulluklar ve heterojenlikler öne çıkmaya başlamış ve evrenselleştirici ideolojilerin yerine yerel anlatılar değer kazanmıştır. Bu anlamıyla, postmodern teorilerin ortaklaştığı noktaların başında modernizme ait büyük anlatıların artık geçersiz olduğu ve sahip oldukları bilgi felsefesi ile oluşmakta olan yeni durumun kavranamayacağı iddiaları gelmektedir (Lyotard, 1997).

Modern iktidar biçimlerinin modern öncesi klasik dönemden farklı olarak, insanı denetleme ve disipline etme noktasında daha karmaşık

mekanizmalar geliştirdiğini söyleyen Foucault da bilgi ve iktidar ilişkilerine odaklanarak modernizme karşı eleştiriler getirirken bunu postmodern bir içerikle yapmıştır. Foucault, “İktidar kurduğu birey üzerinden işler” diyerek tartışmanın odağına modern dönemde inşa edilen “İktidar”ı koyarken, aslında tartışmaya açılan şey yine modernite, akıl ve Aydınlanma’dır (Foucault, 2005: 101-117). Bu çerçevede; sol siyasetin kapitalizmi ve emperyalizmi makro ölçekte tanımlayan anlatısı ve buna uygun mücadele stratejileri gittikçe artan bir eleştiriye tabi tutulmuş, daha önce işçi sınıfına atfedilen ayrıcalık gözden düşüp, sınıfın da dahil olduğu kimliklerin çokluğu yükselen değer haline gelmiştir. Böylelikle, daha önce siyaseti ekonomik göstergelerle tanımlayan ve bunu sınıf analizleri ile gerçekleştiren sol teori büyük bir darbe almış ve sınıf, siyaseti anlamlandırmak için önemli bir ayırım olmaktan uzaklaşmıştır.

Bilindiği gibi siyasal yaşamda emek-sermaye bölünmesi yirminci yüzyılın başından itibaren temel bölünme hattı olmuştur (Rokkan ve Lipset, 1967). Öyle ki bu dönemde Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimi'nin ürettiği diğer bölünme hatları karşısında emek-sermaye bölünmesinin önem kazanması donma hipotezi (*freezing hypothesis*) kavramıyla açıklanmıştır. Bu yaklaşıma göre Avrupa ülkeleri parti sistemlerine emek-sermaye bölünmesi şekil vermektedir ve bu durum nedeniyle parti sistemleri yirminci yüzyılın başından beri donmuş durumdadır. Ancak yukarıda vurgulanan yeni ortam özellikle Avrupa siyasetinde yeni bölünme hatlarını gündeme getirmiştir. Bu bölünme hatlarını vurgulayan ilk ayırım materyalizm/post-materyalizm tartışmasıyla gündeme getirilmiştir (Inglehart, 1990). Bunun yanında Avrupa sosyal demokrat partilerinin gündemlerinin çoğullaşması ve emek sorunları dışında meselelerle de doğrudan ilgilenmeye başlamaları 1990’lı yıllarda sosyal demokrasisi için büyük bir dönüşümü beraberinde getirmiştir (Kitschelt, 1994).

1970’lerde ivmelenen postmodern teori en genel haliyle moderniteyi ve Aydınlanma Çağı’nı başarısızlıklar bütünü olarak tarif etmiştir. Buna göre dünyadaki birçok olumsuzluk (başta I. ve II. Dünya Savaşları) postmodern teoriye göre modernizmin başarısızlığıdır. Frankfurt Okulu’ndan Adorno ve Horkheimer *Aydınlanmanın Diyalektiği*’nde “Aydınlanma da her sistem kadar totaliterdir” diyerek aydınlanmanın hedefinin “insanları korkularından arındırmak ve efendi konumuna getirmek” olduğunu, ancak gerçekte olanın büyük bir felaket olduğunu söylemişlerdir (Adorno, Horkheimer, 2010: 19). 1970’lerde postmodern teorinin yükselişe geçmesiyle birçok düşünür; bilim, akıl, evrenselcilik, tarihselcilik gibi yaklaşımları modernizmin başarısızlığının temeli olarak görüp eleştiri oklarını bu anlayışlara karşı yönelttiler. Lyotard, Deleuze, Derrida, Foucault ve daha birçok isim, eleştirilerini modernizmle birlikte onun perspektifine, bilgi felsefesine, düşünme yöntemine ve kökenlerine yönelttiler. Kendi deyimleriyle modernizmi *yapısökümüne* uğrattılar. Özetle, modernizm ve Aydınlanma eleştirilerinin odağı haline geldi ve

Aydınlanma projesini bütünüyle terk etmemiz gerektiği fikri postmodernist düşüncenin çekirdeğini oluşturdu (Harvey, 2010: 27).

David Harvey, modernizm ve postmodernizm arasındaki karmaşık ilişkileri basit kutuplaşmalar olarak sunmayı tehlikeli bulsa da “yararlı bir başlangıç” olmasından hareketle Hassan’ın *The Culture of Postmodernism* (1985) adlı makalesinde sunduğu karşıtlıkları aynen kullanmaktadır. Çünkü Harvey, bu karşıtlıklarda farkların ne olabileceği konusunda bize bir sezgi kazandıracak pek çok şey olduğunu düşünmektedir. Bu karşıtlıkta modernizm ve postmodernizm sırasıyla şu kavram ikilikleriyle tanımlanır: Form-Antiform, tasarım-rastlantı, hiyerarşi-anarşi, bütünselleştirme-yapıbozum, mevcudiyet-yokluk, merkezlenme-dağılma, anlatı/büyük tarih-anlatı karşıtı/küçük tarih, belirlenmişlik-belirsizlik, aşkınlık-içkinlik... Modernizm ve Postmodernizm arasındaki karşıtlığın listesi uzayıp gitmektedir (Harvey, 2010: 59). Bu karşıtlıklar, yeni dönemde oluşan düşünce akımlarının hangi eksen üzerinde fikir ürettiklerini de göstermektedir: Antiform, rastlantı, yapıbozum, yokluk, belirsizlik vb.

Postmodernizmin modernizme yönelik bu eleştirileri karşısında kimlik eksenli tanımlamaların önü giderek açılmaya başladı. Haldun Gülalp, modern döneme ait ve birbiriyle rekabet halindeki iki kimliği ulus ve sınıf olarak tanımlamakta ve bu ikisinin de gözden düşerek yerlerine kimlik mücadelelerinin geçmesini modern dönemden postmodern döneme geçişin önemli bir göstergesi olduğunu savunmaktadır. Bu değişimin bir diğer önemli göstergesi de klasik sınıfsal kamplaşmaların ve sınıf kavgalarının gerilemeye başladığının kabul edilmesidir. Ama Gülalp’e göre burada çelişkili bir durum göze çarpar: Dünya ölçeğinde işçileşme ve sınıfsal kutuplaşma ilerlerken, nasıl oluyor da sınıfsal kimliğin erimeye başladığı iddia edilmektedir? Ulusal kimliğin zayıflaması anlaşılabilir de sermayenin girmedik köşe bırakmadığı bir dönemde sınıfsal kimliklerin zayıflaması nasıl açıklanabilir? Hâlbuki “[K]üreselleşme bağlamında gerileyen şey sınıfsal oluşumlar değil, refah devleti çerçevesinde uzlaşmış olan örgütlü sınıfsal kimliklerdi” (Gülalp, 2003: 124).

Sınıfın gözden düştüğüne dair vurguya bir parantez açarak E. P. Thompson’ın Marksizm içinde açtığı bir tartışmaya da değinmek yerinde olacaktır. Marksizm’de üretim ilişkilerinin belirleyiciliğine dair hakim vurguyu büken bir tartışma olarak Thompson’ın sınıfın oluşum sürecine dair “sınıf bilinci” ve “kültür” vurgusu öznelci bir sınıf tanımını gündeme getirmiştir. Thompson’ın sınıf oluşumlarını mevcut konumların deneyimlendiği kültürel biçimler üzerinden okuyan söylemi her ne kadar yapısal belirleyiciliğin inkarı olarak düşünülüp eleştirilse de Marksizm içinde önemli bir tartışmaya işaret eder. Thompson açısından yapısal sınıf tahlilleri sınıf oluşum süreçlerini bütünüyle açıklamaktan yoksundur ve bu noktada sınıf bilinci ve kültür bu

süreci anlamlandırmakta geçerli dayanak noktalarıdır (Thompson, 1978). Marx'ın “kendinde sınıf” ve “kendisi için sınıf” vurgusu ve sonrasında “atfedilen sınıf bilinci” gibi yeni yaklaşımlar her ne kadar sınıf tartışmasını çeşitli basitleştirmelerden uzaklaştırırsa da konumuz bağlamından uzaklaşmamak adına bu meseleye daha fazla girmeyecek ve örgütlü sınıfsal kimliklerin etkisizleştiği bu momentte konumuz açısından önemli olan noktaya biraz daha yaklaşacağız.

Sınıfsal kimliğe atıf yapmanın gözden düştüğü bu anda postmodern teoriyle solu birleştiren yaklaşım tarzı kendisini iyiden iyiye hissettirmeye başladı. Solun bu postmodern yorumunda Laclau ve Mouffe'un *Radikal Demokrasi* kuramı ve ortak çalışmaları olan *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* (1985) kitabı bu anlamda önemli bir yerde durmaktadır.

1970'lerde Marksizmin krize girdiğini düşünen Laclau ve Mouffe, kendi geliştirdikleri teorinin Marksizmin ötesine geçmek için bir çaba olduğunu ve bunu Marksizmi yapı-bozumuna tabi tutarak gerçekleştirdiklerini söylemektedirler. Kendi konularını post-Marksizm olarak onaylayan düşünürler göre birçok toplumsal antagonizma ve çağdaş toplumların anlaşılmasını sağlayacak birçok mesele Marksist kategorilerle anlaşılabilir değildir ve bu meseleler Marksizm dışı söylem alanlarına aittir (Laclau ve Mouffe, 2008: 11-12). Siyasal çözümlerinin merkezine *hegemonya* kavramını yerleştiren düşünürler, bunu yapı-bozumu ve karara-bağlanamama (undecidability) kavramlarıyla açıklamaktadırlar. Bu anlamıyla Laclau ve Mouffe postmodern bir dile sadık kalırlar.

Keynesçi Refah Devleti ve Fordist üretimin kitlesel üretim ve tüketim alışkanlıklarıyla ilişkili olarak gelişen yeni toplumsal hareketler (feminist, eşcinsel, barış ve çevre hareketleri gibi) yeni direniş ve antagonizma biçimleri yaratmıştır. Laclau ve Mouffe, bu yeni hareketlerin sınıf konularına indirgenemez olmayan politik kimliklerine işaret etmektedir. Buradan hareketle, hegemonya mantığı “işçi sınıfının özcü bir tarzda imtiyazlı kılınmasıyla bağlarını koparan ve yeni toplumsal hareketlerin çokkatlı mücadelelerine bağlanan bir çoğulcu politikayı gerektirir” (Best ve Kellner, 2011: 238).

Marksizm'deki sınıf vurgusuna cephe alan düşünürler yeni toplumsal hareketlerin direniş olanakları üzerinde durmaktadırlar ve bunu radikal çoğul demokrasi teorilerinin önemli bir yerine koymaktadırlar:

“[K]entsel, ekolojik, otoriter rejim karşıtı, kurumsal yapı karşıtı, feminist, ırkçılık karşıtı, etnik, bölgesel mücadeleler ya da cinsel azınlıkların mücadeleleri. Bunların hepsinin ortak paydası, ‘sınıf’ mücadeleleri olarak düşünülen işçi mücadelelerinden farklılıkları olmaktadır. Bu işçi

mücadelesi nosyonunun sorunlu doğasında takılıp kalmak anlamsızdır”
(Laclau ve Mouffe, 2008: 246).

Radikal ve çoğulcu demokrasi anlayışına göre bu yeni toplumsal hareketler ve işçi sınıfı mücadelesi eşdeğer konumdadır ve Gramsci’de olduğu gibi hegemonya işçi sınıfının öncülüğünde kurulabilecek bir şey değildir. *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*’de işçi mücadelesi de dahil olmak üzere çeşitli demokratik mücadeleler arasında bir eşdeğerlilik zinciri yaratmanın gerekliliği vurgulanmaktadır. Laclau ve Mouffe, sorunu bir adım daha öteye taşıyarak, sol açısından problemliliğin *sınıfçılık* olduğunu söylemekte yani sınıfın dışında kararlaşdırılan politik güçler dengesinin ve diğer demokratik hareketlerin radikalleşmesinin anlaşılmasını olarak ifade etmektedirler (Laclau ve Mouffe, 2008: 271).

Ancak Laclau ve Mouffe Marksizm hakkında özcü, sınıf indirgemeci, determinist vb. iddialarda bulunurken, bu eleştirilere itiraz edenler; Laclau ve Mouffe’u Marx’ın kendi konumunu 2. ve 3. Enternasyonal’de yer almış teorisyenlerin sonradan yapmış oldukları çarpıtmalarla aynı kefeye koymakla eleştirmektedirler:

“Laclau ve Mouffe, indirgemecilik, özcülük eleştirilerinin ve tarih ve proletarya konusundaki teleolojik vizyonların eleştirisinin Marksist gelenek içerisinde çoktan yapılmış olduğunu gözden kaçırıyor. Laclau ve Mouffe’nin yaptıkları analizin büyük kısmı, ‘Batı Marksizmi’ denilen eğilim içerisinde yer alan Marksistlerin, İkinci ve Üçüncü Enternasyonal Marksizmlerine yönelik ortaya koydukları eleştirileri kopyalamaktadır. Bununla birlikte, Korsch, Lukacs, Gramsci ve öbürlerinin Marksist geleneğin çarpıtılmasını eleştirmelerine karşılık, Laclau ve Mouffe genelde Marksizme karşı polemiğe giriyor” (Best ve Kellner, 2011: 245).

Burada konumuz doğrudan Marksizm ve Post-Marksizm arasındaki bir polemikçi açıklamak değildir. Ancak postmodern söylemden beslenen Post-Marksist teorinin iddiaları liberal, sol liberal ya da başka siyasal yaklaşımların da beslendikleri bir havuz oluşturmuştur. Kimlik siyasetleriyle kendisini ifade eden birçok yaklaşım bu iddialardan hareketle söylemlerini gerekçelendirmektedir. Temel çatışma ekseninin modernizm ile postmodernizm arasında kurulmasıyla birlikte sınıf gözden düşmüş ve yerine kimlikler ön plana çıkmaya başlamıştır.

2. Sınıf Gözden Düşüyor

Modern döneme ait olan “ulus” ve “sınıf” kavramlarından uzaklaşarak sahiciliğin (otantikliğin) ve geleneksel kültürel kaynakların yeniden harekete

geçtiği bir dönem olarak postmodern dönemde; sol siyaset de kapitalizme karşı sınıf temelli muhalefet eden bir hareket olmaktan uzaklaştı (Gülalp, 2003). İşçi sınıfı, emek-sermaye çelişkisi, sınıf mücadelesi gibi söylemlerin tümünden reddine uzanan bir söylemle kimlik siyaseti solun da gündeminde önemli bir alanı kapladı. Ancak, bu konunun soldaki varlığı değişik biçimlerde var oldu. Öyle ki, soldaki bazı kesimlerinin bütün olguları sınıf mücadelesine indirgeyerek kaba şabloncu bir tarz edinmesi ve bazı kimlik politikalarını toptan reddi şeklindeki Ortodoks tavır ile kimlik politikalarını sınıfsal analizinin parçası haline getirip onu tümünden reddetmeyen ve politikasını çeşitlendiren tavır arasında geniş bir aç farkı vardır. Zira solun geniş yelpazesi içerisinde düşünüldüğünde çeşitli kimlik politikalarına olan tavrın tümünden reddedildiği biçimlerden, çeşitli boyutlarda kabulünü hatta tümüyle bu söyleme dayandırılan biçimlerine kadar çeşitliliğin olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla kimlik sorunlarının varlığı-yokluğu gibi karşıt uçlarda tartışılmasından ziyade, bu sorunların nasıl ele alınacağı gibi bir tartışma zemininin olduğunu ifade edebiliriz. Zira postmodern döneme ait kimlikler siyaseti ve yeni toplumsal hareketlere dair vurgunun arttığı bir sol söyleme eleştirel yaklaşan Wood; sosyalist projenin “yeni toplumsal hareketler”in kaynakları ve sezgileriyle zenginleştirilmesi gerektiğini söylemekle birlikte, sınıf sömürsünün farklı bir tarihsel yerinin ve kapitalizmin kalbinde daha stratejik bir konumunun olduğunu, bununla birlikte sınıf mücadelesinin daha evrensel bir menzili olduğunu iddia etmektedir. Kapitalizmi sınıf baskısından ibaret görmeyen, ancak kapitalizmi yaratanın sınıf sömürsü olduğundan hareket eden Wood; cinsiyet, ırk, etnik köken, cinsellik vb. kimlikler temelinde toplumsal hareketlerin gelişmesinin ve solun sosyalizm fikrini bırakarak, bu sorunları daha geniş bir söylem olduğu varsayılan demokrasi söylemine dayandırması ile sonuç olarak kapitalizmle kritik düzeyde hiçbir mücadelenin yürütülemeyeceğini iddia etmektedir. Çünkü elimizde kapitalizme boyun eğmeyle sonuçlanacak bölük pörçük mücadele çoğulluğu dışında bir şey kalmamıştır (Wood, 2008: 301-303).

Cinsel, etnik ya da ırksal bir farklılığın ortadan kaldırılması ile sınıfsal eşitsizliğin ortadan kaldırılması arasındaki karşılaştırmada kapitalizmin sınırları içerisindeki olanakları açısından düşünülürse, ilki için olanaklı gibi görünen şeyin ikincisi için mümkün olmadığı görülecektir. Keza, kapitalizm tam da bu sınıfsal farklılık üzerine kurulu bir toplumsal biçim üzerinde var olmaktadır. Onun için belirleyici olan ve vazgeçemeyeceği taraf bu sınıfsal farklılığın yeniden üretilmesi esasına dayanmaktadır. Böylesi bir eleştirel düşüncenin yeni toplumsal hareketleri ve sınıf söyleminin dışındaki söylem ve mücadeleleri reddetmediği, ancak sınıfsal eşitsizliğe dayanan kapitalizmin kalbindeki bir mücadele alanına işaret ettiği gözden kaçırılmamalıdır.

Ekonominin “küreselleşme” söylemi içerisinde teknik bir alan olarak ayrıştırılması ve siyasal tüm tartışmaların bu alandan bağımsız olarak var olan ekonomik yapının sınırları içerisinde tartışılması kapitalizmin ilan ettiği “tarihin sonu” paradigmasıyla uyumludur. Böylelikle ekonomik yapıda yaşanan olumsuzluklar bütün siyasal tartışmaların dışında bir uzmanlık alanı olarak resmedilmekte ve siyaset kültürel kimlikler arasında dönen bir yapıya büründürülmektedir. Kısacası yaşadığımız şey, neo-liberal söylemde ekonomik birçok olgunun siyasal tartışmanın dışına çekilip “bilimsel”lik iddiasında bulunan serbest piyasa ideolojisine teslim edilmesi ve toplumun buna inandırılmasıdır. Siyasetin ekonomiden ayrıştırılmasıyla kimlik siyasetlerinin yükselişe geçmesi arasında yakından bir ilişki vardır. Kapitalizme ciddi anlamda bir tepki göstermeyen bu hareketler siyaseti ekonomik alan dışındaki kimi özgürleşme anlatıları içerisinde hapsedmektedirler.

Piyasa ideolojisinin yerleşmesi ve siyasetin onun dışında bir alan olarak belirlenmesi dünyada neoliberalizmin yükselişe geçmesiyle uyum halindedir. Türkiye’de de bu döneme özgü siyasal yönelim Siyasal İslam’ın yükselişe geçtiği döneme denk gelmektedir. Bir bakıma; siyasal İslamcı hareketler Türkiye’de piyasa popülizmi şeklinde dışa vuran neoliberal söylemin yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

3. Küreselleşme - Neoliberalizm ve Siyasal İslam

Türkiye özelinde 1980 sonrası yaşanan dönüşümün ideolojik planda hem Türk-İslam Sentezi’ne hem de piyasacı liberal çizgiye sahip olması günümüze kadar uzanan değişimin tarihi referanslarını göstermektedir. Tüm bunları kapitalizmin yayılması süreçleriyle ele alırsak muhafazakâr kimliğin kapitalizmle uyumlulaşma sürecini de kavramış oluruz. Diğer taraftan muhafazakârlık, yükselen bir değer olarak kimlikler siyasetine de uyumlu bir rol oynamaktadır. Bir diğer deyişle, siyasal İslamcı söylemin ve tabii ki bunun muhafazakâr yorumunun da dahil olduğu akımın güçlenmesi, bu döneme ait postmodern zeminin muhafazakâr kimliği de kapsayan kimlikler siyasetine uygun yapısından kaynaklanmaktadır. Jürgen Habermas yeni muhafazakârlığın ve postmodernizmin aynı dönemde çıkmış olmasının tesadüf olmadığını söylemektedir. Eski tipte muhafazakârlığın aksine yeni muhafazakârlık modern dönemi tümüyle karşısına almıyor, ekonomik ve teknolojik alanda yaşanan dönüşüme ayak uydururken, esas olarak kültürel alanda yaşanan değişime karşı direniyordu (Habermas: 1989). Siyasal İslam’ın Türkiye’deki değişimini inceleyen Gülalp de küresel düzene entegre olan ve o düzenin genişlemesine yardımcı olan bir siyasal İslam tablosu çizmektedir:

“Türkiye’de siyasal İslam küreselleşmeye karşı çıkışın değil, küresel düzene uyum göstermenin ve onun içinde daha avantajlı bir konuma ulaşmanın bir aracı, bunu sağlamaya yardımcı olabilecek bir dayanışma ağının kurulması çabası olarak belirmektedir” (Gülalp, 2003: 12).

Siyasal İslam’ın Türkiye’deki gelişim süreci doğrudan bu çalışmanın konusu değildir. Ancak modern döneme ait olan ulus ve sınıf kimliklerinin küreselleşmenin ortak toplumsal konuma dayalı siyasal konumları parçalamasının da etkisiyle öne çıkmasıyla birlikte İslamcılık da önemli bir kimlik haline geldi. Ortak toplumsal konumlara ait siyasal söylemlerin kendini ifade etmekte zorlandığı koşullarda insanlar kendilerini en kolayından doğuştan gelen kimi özelliklerle tarif etmeye başlamıştır. Irk, cinsiyet ya da mezhep gibi kimlikler bu anlamıyla politikada önemli birer ayırım yaratır olmuşlardır. İslamcılık da bunlardan biri olup tipik bir kimlik siyasetidir (Gülalp, 2003: 127).

Yukarıda kısaca özetlediğimiz dönüşüm gösteriyor ki modern dönemden postmodern döneme geçerken siyasette de sınıfsal ayrımlar gözden düşmeye başlamış ve insanlar kendilerini toplumsal konumlarıyla değil, doğuştan gelen bazı kimlikleriyle ifade eder olmuşlardır. Siyaset Türk-Kürt, Alevi-Sünni, İslamcı-laik, çağdaş-gerici gibi ikiliklerle tanımlanmaya başlamış ve bu algı sadece sokaktaki sıradan bireyin algısı olmanın ötesinde siyasette etkin aktörlerin de benimsediği bir tutum olmuştur. Türkiye koşullarında bu kamplaşmaları pekiştirecek bir tarihsel birikim hep var olagelmiştir. Kimlik politikalarının revaçta olduğu dönemde de bu potansiyel çok daha fazla öne çıkmaya başlamıştır. Çok uluslu ve çok dinli-mezhepli bir imparatorluğun dağılmasının peşinden kurulan cumhuriyetin uluslararası konjonktürün de etkisiyle bir ulus devlet biçiminde kabuk değiştirmesi ve ulus devlete Türk milliyetçiliğinin rengini vermesi çeşitli milliyetler açısından “ulusal sorun” tartışmasını gündeme getirmiştir. Hobsbawm bu değişimi şöyle ifade etmiştir:

“Halkların fiili dağılımı göz önüne alındığında, eski imparatorlukların yıkıntıları üzerine kurulan yeni devletlerin çoğu, kaçınılmaz olarak, yerlerini aldıkları ‘milletler hapishaneleri’ kadar çok milletli yapıdaydı. (...) Kalın çizgilerle her birinde etnik köken ve dil itibarıyla ayrı bir homojen halkın yaşadığı, kendi içinde uyumlu teritoryal devletlere bölünmüş bir kıta yaratma çalışmasının mantıksal sonucu, azınlıkların kitle halinde kovulması ya da imha edilmesiydi” (Hobsbawm, 2006).

Osmanlı’nın son dönemindeki Ermeni tehciri, peşinden Kurtuluş Savaşı’nın hemen ardından Rumlarla yaşanan mübadele ve kaybedilen Osmanlı topraklarından gelen Türk göçü ile Anadolu adım adım Türk kimliğine kavuşmuş, azınlık konumundaki çeşitli gruplar ise zamanla ya Türkleşmiş ya da

göç etmek durumunda kalmıştır. Kimliğini korumak isteyen gruplar ise her zaman sorun olarak algılanmıştır. Azınlık diyemeyeceğimiz kadar büyük bir kesimi oluşturan Kürtler ise günümüze kadar sorun olarak kalmıştır. Kürt nüfusu çeşitli iskân politikalarına rağmen belli bir bölgede yoğun olarak kalmış, Türk nüfusu içerisinde eritilemeyecek kadar büyük bir nüfusu oluşturduğu için de asimile olmamışlardır. Üstelik, imparatorlukların dağılmasında büyük etkisi olan milliyetçilik akımı sadece Türkleri değil, Kürtleri de harekete geçiren bir etkiye sahip olmuştur. Bu nedendir ki Cumhuriyet tarihi boyunca Kürt isyanları birbiri ardına patlak vermiş, çeşitli bastırma politikalarına rağmen sorun günümüze kadar devam edegelmiştir.

Kürtler, özellikle 1980 sonrasında yükselişe geçen kimlik politikalarının da etkisiyle politik bir güç olarak siyaset alanında daha etkin olarak yer edinmeye başlamıştır. 1970'lerde etkin olan sol hareketlerin içerisinde yer alan çeşitli dinamikler 12 Eylül darbesiyle etkisizleştiğinde, Kürt realitesi kendisini milliyetçi politik eğilimler içerisinde ifade etmeye başlamış ve gerek silahlı gerekse legal alanda etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Bu anlamıyla milliyetçilik, Türk ve Kürt milliyetçiliklerini adeta karşılıklı olarak birbirine bileyerek ve güçlendirerek günümüze değin etkin siyasal pozisyonlar yaratmıştır. Bu iki siyasal çizgi günümüzde Türkiye siyasetinde MHP ve HDP olarak kendilerini var etmekte ve genel eğilime göre Türk milliyetçilerini MHP'nin ve Kürt milliyetçilerini ise HDP'nin temsil ettiği düşünülmektedir. Diğer taraftan Türk milliyetçiliği konusunda CHP de altı oktan birinin milliyetçilik olmasından kaynaklı bu tartışmanın içerisine girmektedir.

Gerek Kürt sorunu bağlamında tartışılan Türklük-Türkiyelilik vb gündemleri, gerekse laiklik ilkesi bağlamında tartışılan İslamcılık-Alevilik gündemleri yukarıda bahsettiğimiz dönüşümler neticesinde siyasal kimlik tartışmalarında önemli gündemler haline gelmiştir. Modern döneme ait sınıf kategorisi postmodern dönemin kimlikleri öne çıkaran rüzgarı altında daha önemsiz bir noktaya çekilmiş, özellikle ülkemizde siyasal İslam'ın güçlenmesiyle birlikte piyasa popülizmine dayanan neoliberal söylem kabul görmüş ve siyasetin zemini kimlik alanına taşınmıştır. Kısacası; daha önce siyasette kendisini daha fazla hissettiren sınıf olgusu ve bu bağlamda ekonomik-toplumsal sorunlar 1980'lerden itibaren siyasetin gündeminden düşmeye başlamış, siyasal partilerin de kimlik meselesine daha fazla angaje olmasıyla birlikte ekonomik-toplumsal konular siyaseten anlamlı bir kategori olmaktan uzaklaşmıştır. Günümüzde merkez sol olma iddialı hareketler de böylesi bir tartışmanın içerisinde. Ekonomik-toplumsal meseleleri daha fazla gündemleştirip partiyi daha solda bir çizgiye çekmeye çalışan eğilimle bunun karşısında yer alıp partiyi sınıf gündeminden uzaklaştırıp tarihsel kimliğine, ulusalcı ve laik karakterine olan vurguyla öne çıkaran çizgi arasında bir rekabet gözlenmekte ve her iki kanat da kimlik meselesine dair değişik yaklaşımlar

sergilemektedir. Saha araştırmamız boyunca CHP'lilerin kimlik meselesine dair bu yaklaşımlarını daha yakından görme şansına sahip olduk.

4. Sosyal demokrasinin kimlikle imtihanı

“Kimlik lafının kökeni kim lafının içeriğidir. Bu lafın içeriği evrensel değerlerdir. Başta özgürlük. İnsan kendisini özgürleştirmek için bir şey yapmıyorsa zaten kimliği çok alt düzeydedir. Bu aslında sosyalizmin yenilgiye uğraması ve emperyalizmin etkisiyle oluşmuştur. Küçük kültürler insanları parçalıyor. Evrensel değerleri bulmakta zorlanıyorsunuz. Eğer bir Antep’li, Antep’li olmasından övünüyorsa ama evrensel değerlerden yoksunsa, onun övücü boş bir övüncüdür” (Coşkun Özdemir, Gaziantep, 7 Aralık 2014).

Siyasetin eksenini 1970’lerde sınıfsal konum üzerinden şekillenirken 1980 sonrasında artarak kimlikler üzerinden şekillenmeye başlaması, siyasetle ilgili hiçbir kesimin kayıtsız kalamayacağı gündemleri görünür kılmıştır. Merkez sol da kendi içinde bu tartışmaları yapmaya başlamış ve değişik tutum alışlar sergilemiştir.

Bu değişik tutum alışları daha net görebilmek için araştırmamızda Türkiye’de kimlik siyasetleri ekseninde var olan iki ayrım çizgisi üzerinde durduk. Bunlardan ilki Kürt siyaseti/Türk milliyetçiliği ekseninde var olan ayrım çizgisi. Yani kimlik inşası anlamındaki milliyetçilik olgusunu esasta Kürt sorunu bağlamında irdelemeye çalıştık. Bu konuda CHP’lilerin yaklaşımlarını öğrenmeye ve kendilerini milliyetçi olarak tanımlayıp tanımlamadıkları, tanımlıyorlarsa bunun MHP’nin milliyetçiliğinden ne gibi farkları olduğunu, Kürt sorununda tartışma başlıklarından olan anadilde eğitim ve yerel yönetimlere özerklik başlıkları hakkında ne düşündüklerini sorduk. Gündeme getirdiğimiz ve CHP’liler için önemini/anlamını aradığımız ikinci ayrım çizgisi ise din ve laiklik arasındaydı. Bu kapsamda Müslüman bir toplumda yer almanın sosyal demokrasinin gelişmesine engel olup olmadığını, laiklik ilkesinin solun gelişmesine ne şekilde etki ettiğini ve bu anlamıyla CHP’nin laiklik ilkesinin yerel politikacılara engel yaratıp yaratmadığını irdeledik. Bu iki konudan hareketle esas olarak CHP’lilerin kimlik meselelerine bakışlarına dair önemli veriler elde ettik. Kimlik meselelerinin sosyal demokrasi için yarattığı engeller ve olanaklar bu tartışma başlığımızın esas sorunsalı oldu.

Siyasetin kültürel kimliklerle tanımlanan bir noktaya doğru gelmesi, yani çeşitli kültürel kimliklerin partilerle birlikte anılıyor olmasının (Sünniler

AKP’li, milliyetçi Türkler MHP’li, Kürtler HDP’li, Aleviler CHP’li gibi) sosyal demokrat politik yaklaşıma etkilerine dair sorularımız, genel olarak bu değişimin sosyal demokrasi için dezavantaj yarattığı şeklinde cevaplanmıştır. CHP’lilerin dünyasında kimlik siyasetlerinin yükselişi ve siyasal kimliklerin kültürel kimliklerle tanımlanması Türkiye’de solun gelişimi için büyük bir engeldir. Ancak CHP’lilerin böyle bir engelin doğmasının kendiliğinden gelişen bir süreç olmadığını ve solun ya da daha genel olarak emek hareketinin başarısızlığının bu sonucu yarattığını düşündüğünü not edelim. Bunun yanında birçok CHP’li görüşmelerimizde Soğuk Savaş sonrası dönemde Yeni Dünya Düzeni’nin mikro-milliyetçilikleri yükselttiğini ve şirketlerin büyüdüğü ancak devletlerin küçüldüğü bir dönemin başladığını vurguladılar. Yani bu yaklaşıma göre kültürel kimliklerin siyasal yaşamda baskın hale gelmesi bir ölçüde içinde bulunulan uluslararası politik ortamın da bir sonucu. Özetle CHP’lilerin bakış açısından yükselen kimlik siyasetlerinin arka planında iki önemli nedeni belirlemek mümkün. Bunlardan ilki solun ve emek hareketinin emek/sermaye bölünmesini anlamlı bir bölünme hattı haline getirememesi ikincisi ise küresel kapitalizmin yarattığı etkiler.

Bunun yanında kimlik siyasetlerinin kendileri için yarattığı zorluğun ayırıcılığı olan CHP’liler bu durumun rakipleri için önemli bir avantaj yarattığının da farkında. Örneğin kimlik politikasının etkin olmasının sosyal demokratları zorladığını söyleyen bir görüşmecimiz, AKP’nin bu meseleyi çok iyi kullandığını belirtiyor. Görüşmecimiz, Recep Tayyip Erdoğan’ın Cumhurbaşkanlığına adaylığı sürecinde rakiplerinden birinin Zaza kimliğini, diğerinin de Alevi kimliğini çok başarılı bir şekilde kullandığını ifade ediyor. Ayrıca kimlik politikasının bu denli etkili olmasından dolayı merkezde başka bir siyasi partinin oluşmadığı sürece CHP’nin %35 bandını yakalayamayacağını iddia ediyor (Selman Yıldırım, Kocaeli, 24 Ekim 2014).

Bütün bu açıklamalar bizi genel olarak CHP’lilerin bakış açısından, kimlik siyasetlerinin etkisinin ve gücünün partinin başarısızlığının yegane sebebi olduğu sonucuna ulaştırıyor. Ancak bu noktada üzerinde durulması gereken bir konu var. Yukarıda açıklanan görüşler CHP tabanının kendini dışarıya kapatması sonucunu veriyor. Kimlik siyasetleri bu kadar duruma hakimse, CHP gibi bir partinin destekçileri kimliklerini değiştiremeyeceklerine göre, CHP’nin bir yükseliş yakalaması ve iktidar olması gitgide uzak bir hedef haline geliyor. İktidar hedefinin anlamsızlaşması ise geniş seçmen çoğunluğu ile CHP’liler arasına deyim yerindeyse kalın duvarlar örüyor. Bu durumda seçmenleri ikna etmeye dayalı uzun erimli bir stratejinin uygulanması yerine seçmenlere dindar/muhafazakar vb. olmaları sebebiyle tepki duyma refleksi öne çıkıyor. Özetle kimlik siyasetlerinin dolaylı sonucu parti tabanının kendini dışarıya kapaması ve dışarıya doğru bir gelişim imkanının ortadan kalkması oluyor.

4.1. Kimlik Siyasetlerinin İzmir'e Verdiği Şekil

Kimlik politikalarının etkili bir unsur olarak siyasette yer edinmesine dair çarpıcı bir örneği de İzmir oluşturuyor. İzmir'de yaptığımız görüşmelerde gördüğümüz bir olgu da İzmirliilerin yaşam tarzına dayanan bir İzmirlilik kimliğinin olduğu ve bunun İzmir siyasetini ciddi oranda etkilediğidir. İzmir'de var olan bölünme hattının dindarlık/sekülerlik ya da gelenek/modernlik gibi ayırım hatlarından değil, İzmir'e özel koşullardan ortaya çıktığını birçok görüşmecimiz vurguladı. CHP'lilerin ortaya koyduğu ve "İzmirlilik" olarak tanımladığı kimlik, din ya da geleneğin karşısında konumlanmıyor. Bu kimlik, geleneği ve dini yaşamın içinde başka bir biçimde konumlandırıyor. Bu şekliyle de oldukça çoğulcu ve özgürlükçü bir vurguya sahip olduğunu göz ardı etmemek gerekiyor.

Örneklerle açıklamaya çalışalım. CHP'lilerin gündemine yer alan önemli sorulardan biri CHP'nin İzmir'deki başarısının arka planındaki nedenlerin ne olduğu. İzmir'de CHP'nin başarılı olmasının gerekçesi olarak yerel yönetimlerin başarılı yönetim anlayışının olup olmadığına dair bir sorumuz daha önce İl Başkanlığı da yapmış olan Rıfat Nalbantoğlu tarafından şöyle cevaplandı:

Belediyenin politikaları nedeniyle İzmirlinin buna sahip çıkması nedeniyle AKP güç elde edemiyor görüşüne hiç katılmıyorum. 2009 yerel seçimlerinde ben il başkanıydım. 29 ilçeyi kazandığımızda il başkanıydım. O başarıyı allayıp pullamak mümkündür ama ben canlı yayında o gece şunu söyledim: İzmirli bizi iktidar yapmaya karar verdi. Onlarla iyi geçindik, birbirimizle iyi geçindik, bu ortamı yarattık. Biz onların o kararlarını uygulamaya olanak sağladık, kavga etmedik. İzmirli kendi hayatına müdahaleyi sevmez, rahatına düşkündür. Hayatına müdahaleyi sezdiği zaman buna tepki verir. Yoksa İzmir solcu falan değildir. Burhan Özfatura iki ayrı partiden açık farkla belediye başkanı seçilmiştir. ANAP müthiş rüzgârlar estirmiştir İzmir'de. ANAP merkez sağda bir partidir. Dolayısıyla İzmirli kendi hayatına müdahale etmeyecek olanları destekler. AKP müdahaleci ve her şeye müdahale ediyor (Rıfat NALBANTOĞLU, İzmir, 20 Şubat 2015).

Burada öne çıkan temel kavram 'müdahale' ve İzmirlinin müdahale karşısında gösterdiği refleks. Bu açıklamaya göre AKP'nin özel yaşama müdahale edecek bir parti görünümü vermesi İzmirliyi CHP'ye itiyor. Bu müdahaleye karşı olma refleksini bir yandan İzmirliye özel hayat ve kamusal hayat ayrımını hatırlatıyor bir yandan da geleneği yeniden icat ettiriyor. Aynı konuya değinen bir başka görüşmecimiz de İzmirliilerin kendi kültürel yapısına

müdahaleden duyduğu rahatsızlığı ve geleneğin icadını benzer şekilde ifade ediyor:

Bu kent 8000 yıldır var ve burada sosyal hayat kültürü var. Kadını hapsedme kültürü yok. Bir ticaret burjuvazisi var burada, liman şehri. Çevresi de İzmir'e entegre olmuş. Bu alışkanlığına, bu kültürel yapısına müdahaleyi şiddetle reddediyor İzmir. Hiçbir kent göç edenlerinin kültürünü yaşatamıyor. İstanbul'da Mardin'den geldiyse Mardinli gibi yaşıyor. Rize'den geldiyse Rizeli gibi yaşıyor. Ankara'da da böyle. İzmir'e gelenler İzmirlileşiyor. Mardinliler geliyor ve hepsi İzmirli oluyor. İzmir kendi kültürünü gelenlere enjekte ediyor. (...) 1980 sonrası İzmirli iki kez belediye başkanı seçti. Takunyalı dediğimiz, bağırıp çağırdığımız kişiyi iki kez seçtik. Niye seçti? DYP'nin liberal demokrat bir çizgide olduğunu düşünüyor ve kendi yaşama tarzına müdahale olmayacağı için seçiyor. AKP'nin kendi yaşama tarzına zarar vereceğini biliyor ve AKP ile kavga ediyor (Sinan Karamustafaoglu, İzmir, 19 Şubat 2015).

İzmir özelinde gelenekle özel alanı buluşturan söylem alternatif bir kimlik siyaseti üretmiş ve bunu seçim başarısına tahvil etmiş oluyor. Ancak seçim başarısının partiler arasındaki rekabet dinamiğinden ve parti sisteminin temel özelliklerinden kaynaklandığını da birçok CHP'li gözlemliyor. Görüşmeyi yaptığımız tarihte Çiğli İlçe Başkanı olan Utku Gümrükçü de benzer bir noktanın altını çiziyor:

CHP'nin burada büyümesi İzmir'in dokusuyla CHP'nin dokusunun uyuşmasındandır. Rakip siyasi partilerde aynı anlayışı sahiplenen olmamasındandır. 99'da 3 belediye kazandık ama öbürlerini de DSP aldı. AKP'nin geldiği dönem CHP dışında da bir seçenek kalmamasından dolayı da bu durum yaşandı. Bir de Genç Parti olayı yaşandı. Genç Parti hem milliyetçilik taleplerini kısmen karşılıyordu ve popüler bir lideri vardı. O da çıkınca aradan oyların bir kısmı AKP'ye bir kısmı da CHP'ye kaydı.

2000'li yıllar Türkiye'sinde İzmirli seçmenlerin aldığı siyasal tutum genel seçmen tercihlerinden farklı olarak değerlendirildi. Ayrıca İzmirli seçmenin tercihleri geniş bir kesim tarafından küçümseyici bir içerikte ele alındı. Ancak CHP'li yerel politikacıların kentin tercihleri hakkında daha gerçekçi görüşlere sahip olduklarını not etmek gerekiyor. Seçmenin 'yaşam tarzı' duyarlılığını anlamaya çalışan ve kendi ilkeleriyle seçmen tercihleri arasındaki var olan kesişim alanları öne çıkaran bu söylem CHP'nin bu kentteki başarısının altındaki temel neden gibi görünüyor.

4.2. CHP İçinde Kimlik Siyasetlerinin Etkisi

Kültürel kimliklerin ve onlar üzerinden gerçekleşen mobilizasyonun CHP'liler arasındaki ilişkilerde ve CHP içi yarışta etkileri konusu araştırmamız sırasında sıklıkla gündeme getirildi. Birçok görüşmecimiz CHP içinde geçmiş dönemlerde kültürel kimliklerin siyasete etkisinin önemli düzeyde olmadığını ancak son yıllarda çok önem kazandığını vurguladılar. Örneğin İzmir Karşıyaka'da ilçe başkanlığı, il yöneticiliği ve Karşıyaka Belediye Başkan Yardımcılığı görevlerinde yer almış deneyimli bir politikacı olan Hüseyin Çalışkan yaşanan değişimi şöyle açıkladı:

Ben ikamet ettiğim yerde CHP'ye üye olmuştum ve kimseyi tanıımıyordum. 1.5 yıl sonra il yöneticisi, 2.5 yıl sonra da ilçe başkanı oldum. Demek ki o zamanlar kimlik vs'nin önemi yokmuş. Bugün benim yaptığımı yaparak yönetici konuma gelmek zor. (Hüseyin Çalışkan, İzmir, 17.02.2015).

Parti içerisinde kimlikler üzerinden mobilizasyonunun ve politik sosyalleşmenin en açıklıkla görüldüğü alan ise önseçimler olduğu birçok kez ifade edildi. Örneğin milletvekilliği adaylığı için yaşanan önseçimde kimliklerin ne derece etkili olduğunu bir görüşmecimiz açıkça belirtiyor:

Türkiye'de etkili olan kimlikler burada da etkili. Burada da mezhepsel, etnik temelli, hemşerilik ilişkisi üzerine siyaset yapmak isteyenler var. Önseçime etki ediyor. (Yahya Şimşek, Bursa, 18 Mart 2015).

Bursa'da yaşanan durumun bir benzeri Gaziantep'te de yaşanmış. Önseçimde adayın Alevi, Kürt ya da belli bir ilçeden olmasının seçim sonuçlarına etki yaptığını bir görüşmecimiz üzümlere belirtiyor:

Son zamanlarda yaşanmadı desek yalan olur ama ben bunu dillendirmeye utanıyorum. Önseçimlerde mesela blok oylar kullanıldı, bazı Alevi kesimlerce. Ben yine de hiçbir zaman tepkimi göstermedim, saygıyla karşıladım (Lütfi Demir, Gaziantep, 10 Aralık 2014).

İzmir, Bursa ve Gaziantep'te ifade edilen durumun bir benzerini Kocaeli'nde de görüyoruz. Hemşerilik bağları orada da çok güçlü:

Siz meclis üyesi sıralaması yaptığımızda, Kürtlerden, Gürcülerden, Çerkezlerden birilerini koyalım anlayışı, yetenekli bir yönetim anlayışı doğurmuyor. Üretken bir siyaset değil de kişileri memnun eden bir siyaset yapmış oluyorsunuz (Gökhan Ercan, Kocaeli, 25 Ekim 2014).

İlginç noktalardan biri parti içinde kimlikler üzerinden gerçekleşen mobilizasyonun hoş karşılanmaması. Kamuoyunda mezhep/memleket/bölge gibi dayanışma unsurları üzerinden güç kazandığı bilinen politikacılar bile konuşmaları sırasında kimlik siyasetlerini ve parti içinde kültürel kimliklerin siyasallaştırılmasını ve onlar üzerinden üye mobilizasyonu yapılmasını yanlış bulduklarını söylüyorlar. Ancak hemen herkes bu durumdan çıkmanın en kestirme yolunun partinin sola yönelmesi olduğunu söylüyor. Bu yönelimde solun ne olduğu ya da sınırının neresi olduğu çok belirgin değil. Ancak partililerin ortak düşünce dünyasında kimlik siyasetleri ile sol arasında bir karşıtlık var. Bu yaklaşıma göre parti soldan uzaklaştıkça kimlik siyasetleri güçleniyor.

Örneğin AKP ve Kürt hareketinin kimlik politikaları sayesinde güçlendiğini ve siyaseti etnisite ve inançlar üzerine oturttuğunu söyleyen bir yerel politikacı kimlik siyasetlerine panzehir olarak CHP’de sol kanadın güçlendirilmesi gerektiğini belirtiyor:

Sol kanat güçlenmeli, partinin omurgası sol olacak ve elbette kitleselleşecek. Liberal demokratik çizgiye kadar herkese bu sol omurgada yer vardır. Marksist solcular da gelmek istiyorsa gelecek, liberal demokratlar da gelmek istiyorsa gelecek. Oradan biz bir sentez çıkarmalıyız. Aslında Türkiye liberal demokrasiyi ıskaladı. Liberal demokrasiyi uygular gibi yapıp liberal ekonomiyi bir kenarda tuttu. Şimdi yapılması gereken sol-sosyal demokrat bir omurga ile liberal demokrasiyi ve ekonomiyi içselleştirmiş kadroların sol kadrolarla kaynaştırılmasıdır. O zaman etnisiteyi, inanç üzerinden siyaseti, bölgesel siyaseti aşabiliriz (Sinan Karamustafaoğlu, İzmir, 19 Şubat 2015).

4.3. Anadilde Eğitim Temel Hak ve Özgürlükler İçerisinde mi?

Saha araştırmamızda kimlik politikalarını, milliyetçilik bağlamında Kürt sorunu başlığında ayrıca irdelemeye çalıştık. Bu anlamıyla Kürt meselesi bağlamında çok farklı tutumları rahatlıkla görebildik. Örneğin anadilde eğitim konusunda hem MHP çizgisine hem de HDP çizgisine yakın yaklaşımlar göze çarpmıştır. Bir kesim anadilde eğitimin üniter yapıyı bozacağı ve bölünmeyle sonuçlanacağı gerekçesiyle kesinlikle reddederken, diğer bir kesim anadilde eğitimi temel hak ve hürriyetler içerisinde tanımlayarak desteklemiştir. Bu noktada ilginç bir durum da yaşanmıştır. Yaptığımız görüşmelerin önemli bir kısmında anadilde eğitim hakkındaki sorularımız ilk aşamada anadilin öğrenilmesi şeklinde algılanmış ve bu anlamıyla karşı çıkışlar yaşanmamışken, okuldaki eğitim dilinin anadilde olmasına dair fikirleri sorulduğunda karşı

çıkışlardır. Buradan hareketle, anadilde eğitim sorununun CHP'liler içerisinde çok yaygın bir şekilde tartışılmadığı ve konunun biraz uzağında olduklarını söyleyebiliriz.

Kocaeli'nde yaklaşık 30 senelik parti deneyimi olan Aydın Yetkincan anadilde eğitimi temel hak ve özgürlükler içerisinde görmediğini, insanların kendi dillerini konuşabileceğini ancak anadilin okullarda kullanılmasının Türkiye'nin teklifi tehlikeye atacağını ifade etmiştir (Aydın Yetkincan, Kocaeli, 23 Ekim 2014). Partinin İzmit İlçe Başkanı Mehmet Ümit Küçükçaya da anadilde eğitim tartışmasının sınırları belirsiz bir tartışma olduğunu, ekonomik gelişme sorununun daha yakıcı olduğunu, emperyalistlerin bölgede küçük devletçikler istediği için bu gündemi yarattığını söylemekte ve "Türkiye'de Kürtlere verilmiş en büyük özgürlük nüfus cüzdanıdır. Mülkiyet hakkı var" demektedir (Mehmet Ümit Küçükçaya, Kocaeli, 24 Ekim 2014). Aynı şekilde Erzurum İl Başkanı Tacettin Kızıloğlu da "Bunlar ülkeyi bölmek, emperyalizme yem etmek için kullanılıyor" diyerek sorunun esasında ekonomik olduğu ve feodalitenin hakim olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir (Tacettin Kızıloğlu, Erzurum, 9 Kasım 2014). Ulusal Sanayici ve İş Adamları Derneği'nin (USİAD) Antep temsilcisi olan Ayhan Tiryaki de anadilde eğitime temkinli yaklaşan görüşmecilerimizden biriydi:

Ben dilin öğretilmesiyle ilgili tüm hakların verilmesi gerektiğini düşünüyorum ama eğitim dili hariç. Eğitim dili olabilmesi için üniversitelerde tıp dili, matematik dili olması gerekir. Bunu verebilecek altyapının oluşmadığını düşünüyorum. Eğitim dilinin istenme nedenlerinden birinin özerklik ve federasyon olduğunu düşünüyorum. Farklı bir yapının oluşması için isteniyor bunlar (Ayhan Tiryaki, Gaziantep, 10 Aralık 2014).

Bursa'dan bir görüşmecimiz ise meselenin anadilde eğitim gibi gözüktüğünü ama aslında işin aslının bölünme hedefi olduğunu şu sözlerle ifade ediyor:

Kürtlerin hedefi dil değil, 10-12 çocuk yaparak ayrılmak. Bizde iki çocuk yapılır, ama onların çok çocukları var, ayrılma söz konusu. Bu bir plan yani, aşama aşama çıkıyor zaten. Şu an silah çekilmiş zaten. Silahla demokrasi olur mu? Onların en kuvvetli tarafı bu. Tabii dillerini öğrenmeliler ama amaç da iyi bilinmeli (Ali Sarı, Bursa, 18 Mart 2015).

Erzurumlu bir görüşmecimiz ise sorunun esasta ekonomik olduğunu, isteyen anadilde televizyon kurabileceğini ama devletin anadilde eğitim veremeyeceğini söylemektedir:

Ülkenin dili tektir. Konuşma anlamında herkes konuşsun, ama eğitime gelince “anadilde eğitim demokrasinin parçasıdır” anlayışına inanmıyorum. Bu ülkeyi bölmenin bir yoludur. Fransa’da Tunuslular da Fransız’ım diyor. Fransa’da Fransız’ım denilince ırkçılık olmuyor ama Türküm deyince ırkçılık oluyor bu ülkede. Ben kesinlikle anadilde eğitim istemiyorum, bunun eşitlikle ilgisi yok. İnsanlar konuşsunlar, anadilde televizyon da olsun (Sinan Ovat, Erzurum, 12 Kasım 2014).

Görüldüğü gibi Kürt sorunu ve anadilde eğitim konusunda CHP içinde güçlü itirazlar bulunuyor. Bu itirazların dayandığı temel tezler ise resmi görüşlerin devamı niteliğinde. Yani ekonomik kalkınma sorunu, feodalite, uluslararası komplolar vb. nedenler sıklıkla gündeme getiriliyor. Ancak anadilde eğitime sıcak bakan görüşmecilerimiz ise karşı çıkanlar kadar çoktular. 70’li yıllardan beri CHP içerisinde çeşitli görevlerde bulunmuş olan deneyimli bir politikacı bu konuda zaman zaman partiden ayrı düştüğünü ve anadilde eğitime sıcak baktığını ifade etmiştir:

Ben zaman zaman partimden ayrılıyorum o konuda. Ben göçmenim, Yugoslavya’dan geldim, 1947 doğumluyum. İlkokulu orada bitirdim, ben orada Türk’tüm. Sosyalist bir hükümet vardı ve biz Türk’üz diye bizim eğitimimizi yasaklamadı. Balkanlarda yaşayan bir Türk’e Türkçe okuma hakkı veriliyorsa biz niye Kürde Kürtçe okuma hakkı vermiyoruz? Doğru bulmuyorum. Ama CHP şu anda politik olarak tehlikeli buluyor, yoksa buna sıcak baktığına eminim. Eğitim konusunda ayrışma olacağına inanmıyorum. Bir insan hangi dili kullanıyorsa devletin o dilde okuma hakkını sağlaması gerektiğini düşünüyorum (Nadir Birok, Kocaeli, 23 Ekim 2014).

Kocaeli’nde 2010’dan beri İl Sekreterliği görevini yapan ve aynı zamanda bir eğitimci olan Cihat Altunyuva da anadilde eğitim konusunda benzer bir yerden hareket ediyor ve anadilde eğitimi temel hak ve özgürlükler içerisinde değerlendiriyor:

Benzer durumdaki çok uluslu ülkelerde bu sorunlar nasıl çözümlenmiş belli. Yani anadilde eğitim en temel insan hakkıdır diyoruz. Bu bilimsel bir gerçek yani. Biz bu hakkı yok sayamayız. Bunu yok sayamayız ama bir de Türk toplumunun anlayabileceği resmi dil olmalı. Türkçeyi de inkâr etmeyeceksiniz, o kesimler için, anadilde eğitim sorunları olan kesimler için Türkçe resmi dil özelliğini yok saymayacaksınız, bu da kırmızı çizgidir. Anadilde eğitim hakkı da kırmızı çizgidir. Temel özgürlüktür (Cihat Altunyuva, Kocaeli, 24 Ekim 2014).

Yine Kocaeli’den Selman Yıldırım da anadilde eğitimden kaçışın artık mümkün olmadığını, geçmişte tehlikeli gördüğü bu öneriyi artık bir tehlike

olarak görmediğini ve partinin bu konuda adım atmaması halinde Türkiye partisi olamayacağını söylemektedir (Selman Yıldırım, Kocaeli, 24 Ekim 2014). Kürt meselesinde partinin net bir politikası olmadığını ve soruna eğilmekten kaçındığını vurgulayan Gaziantep’li bir yerel politikacı partinin bu konuda örgütten kopuk olduğunu ve merkezin yerel örgütlerin iradesine başvurması gerektiğini söylemektedir (XX, Gaziantep, 10 Aralık 2014). İzmir’de daha önce İl Başkanlığı görevinde de bulunmuş deneyimli bir politikacı olan Rıfat Nalbantoğlu da anadilde eğitim konusunda net bir tavır almaktadır:

İnsan olmanın temel hak ve özgürlüklerine hiçbir siyasi bakış açısının müdahale hakkı olduğunu ben düşünmüyorum. Hangi pencereden bakarsanız bakın. Yüz senedir Kürde okulda “Türküm, doğrudum, çalışkanım” dedirtmek yanlışır kardeşim. Değil Türk, olmak zorunda da değil. Türk olmak da Kürt olmak da özel bir meziyet değil. Adamın kafasına bunu vurmak da politika değil (Rıfat Nalbantoğlu, İzmir, 20 Şubat 2015).

Kürt meselesine dair yaptığımız görüşmelerde özellikle İzmir’deki görüşmelerimiz ilginç veriler sundu. Dışarıdan bakıldığında milliyetçi refleksleri güçlü gözükten İzmir’de aslında Kürt sorununa yaklaşımda hiç azımsanmayacak bir özgürlükçü damarın olduğu gözlemlendi. CHP’nin Kürt meselesinde kimi adımlar atması durumunda parti tabanının nasıl tepki göstereceğini sordüğümüz bazı görüşmeciler bu konuda gayet iyimser bir tablo çizdiler. 7 Haziran 2015 seçimlerinde milletvekili seçilen, daha önce belediye başkanlığı ve Emek Platformu’nda sözcülük yapmış olan ve uzun yıllardır siyasetin içerisinde olan Prof. Kamil Okyay Sındır bu meseleye aşırı tepki gösterecek kesimin esasında CHP içinde değil Vatan Partisi içerisinde yapılandığını söylüyor ve ekliyor:

İzmir’in buna mutlaka bir tepkisi olacaktır ama zamanla o tepki çok aşırıya kaçmadan dinedektir diye düşünüyorum. Ama bunu iyi tanımlamak gerekiyor. AKP’nin peşine takılmış bir vagon anlayışının ötesinde olması gerektiğini düşünüyorum. Olayı insan hakları boyutuna taşırsak ve insanlara mesele iyi anlatılırsa sorun olacağını sanmıyorum (Kamil Okyay Sındır, İzmir, 17 Şubat 2015).

Özetle anadilde eğitim meselesi gibi Kürt sorununun oldukça karmaşık meselelerinden birinde CHP’lilerin homojen bir kanaati olmadığı açıklıkla görünüyor. Meseleye dönük farklı yaklaşım tarzları genellikle kişilerin geçmiş yaşam öyküleri ya da farklı kanaatlerinden kaynaklanıyor. CHP’nin birlikte düşünen ve kanaat üreten bir yapı olmadığı (en azından bu sorunda olmadığı) ve bunun yanında ilgili sorunda partinin de üyelerinin kanaatine bir şekil

vermediği çok açık. Tutarlı ve ilkeli bir politika önerisinin CHP içinde karşılık bulmayacağını ve milliyetçi/tepkisel bir doğrultunun CHP'liler arasında egemen olduğunu söylemek mümkün değil. Ancak partinin böyle bir hazırlığının bulunduğu dair bir işaret de bulunmuyor.

4.4. Yerel Yönetimlere Özerklik ve Bölünme Endişesi

Kürt sorununun tartışıldığı ana başlıklardan biri de yerel yönetimlere özerklik meselesidir. Avrupa Konseyi'nin 1985'te imzaya açtığı Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı Türkiye 1988'de imzaladı ancak bazı maddelerine rezerv (çekince) koydu. Kılıçdaroğlu 2011'de Hakkâri'de yaptığı konuşmada bu çekincelerin kaldırılacağını söyleyerek söz konusu tartışmayı alevlendirmiş ancak sonrasında konunun devamını getirmemişti.

Beş ilde yaptığımız görüşmelerde tıpkı anadilde eğitimde olduğu gibi özerklik başlığında da birbirine taban tabana zıt görüşler ifade edilmiştir. Kimi katılımcılar yerel yönetimlere daha fazla yetki verilmesini siyasi/idari bir bağlamda ele almazken bazıları da özerklik konusunu federalleşme, hatta bölünme gibi olgularla paralel algılamaktadır. Ancak ilk gruptakiler de özerklik meselesinin “dikkatle” ele alınmasından yanadır ve Türkiye'nin kendine özgü şartları ve kırılma noktalarından ötürü gelecekteki olası bir bölünmenin altyapısının hazırlanmaması gerektiğini savunmaktadır. Dolayısıyla ulusal bütünlüğün korunması, bölgeler arasındaki farkların derinleşmemesi gibi duyarlılıklar farklı görüşlerdeki CHP'liler için bir ortak payda teşkil etmektedir.

Bursa'da yaptığımız görüşmede Zafer Yıldız yerel yönetimlerde özerkliğe karşı olduğunu kesin bir şekilde ifade ederken, bunun bölünmeyle sonuçlanacağını ve AKP'nin de bunun hazırlığını yaptığını belirtmektedir (Zafer Yıldız, Bursa, 19 Mart 2015). Erzurum'da yaptığımız bir görüşmede de bölgeler arasında çatışma olabileceği ifade edilmiştir:

Yerel yönetimlerde özerklik konusunda biraz daha katıyım açıkçası. O zaman, Türkiye başlı başına bölünmüş olacak. Batı CHP, İç Anadolu AKP, doğu HDP. Bu ilerleyen zamanlarda ciddi bir çatışmaya dönüşebilir. Doğuda CHP'nin çıkması mümkün değil. Yerel yönetimlerde özerklik olursa, belki başta bir şey olmaz ama zamanla bir yarış bölgeler arasında olabilir (Kadir Öztecik, Erzurum, 12 Kasım 2014).

Kocaeli'nden Sedat Tatar, Kılıçdaroğlu'nun Hakkâri mitinginde AB'nin yerel yönetimler özerklik şartını aynen kabul edeceklerini söylemesini küreselleşme koşullarında ilkesel açıdan doğru bulmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin kendi koşullarının buna izin vermeyeceğini ve böylesi bir adımın atılması için henüz hazır olunmadığını savunmaktadır:

Avrupa Yerel Yönetimler Sözleşmesi'ni Genel Başkan, Hakkâri'de söyledi ama İzmir'de değiştirdi. Hakkâri'de doğru söyledi aslında. Gelişen dünyada, küreselleşmenin getirdiği, neo-liberalleşmenin getirdiği şehirleşme, sanayileşme, kentleşme ile birlikte bölgeler merkezden yönetilemeyecek kadar büyüdü. Dolayısıyla yerel yönetimlerin güçlendirilmesi evet, ama her ülkenin kendi koşulları var. Türkiye'nin etrafı ateş çemberi durumunda (...) Eğitim durumunu, ekonomik durumunu göz önüne alarak baktığımızda Türkiye'nin henüz yerleşmeye tam olarak hazır olmadığını görüyoruz. (...) Türkiye, Yugoslavya gibi bölünecek paranoyası ya da gerçekliği var. (...) Dolayısıyla Türkiye'nin tam özerkleşmeye, yerel yönetimleri güçlendirmeye vatandaşın hazır olmadığını düşünüyorum (Sedat Tatar, Kocaeli, 25 Ekim 2014).

Yerel yönetimlerin özerkliğini arttırma fikrine ilke olarak olumlu yaklaşan kimi katılımcılar bu görüşlerini, az önce alıntılanan görüşe nazaran daha güçlü biçimde dile getirdi. Ancak onlar da işin federalleşme noktasına taşınmaması gerektiğini savundu. Söz gelimi Zafer Çolakoğlu meseleyi iki tarafı keskin bıçağa benzetmektedir:

Aslında yerinde yönetim doğrudur. Ankara'daki bir bürokratin Gaziantep'in imarıyla ilgili karar vermesi ne kadar sağlıklı olabilir? Hangi caddenin yoğun olduğunu ben biliyorum. Şu anda Ankara tandanslı yönetim icraatın uzamasına yol açıyor. Yerinden yönetimin bu gibi avantajları var. Ancak o çizgi çok doğru çizilmeli. Yoksa bölgesel kurtarılmış kantonlara döneriz (Zafer Çolakoğlu, Gaziantep, 9 Aralık 2014).

Benzer bir şekilde, İzmir'den Utku Gümrükçü de özerkliğin üniter yapıyı zedeleyecek bir noktaya vardırılmamasından yanadır. Gümrükçü, sosyalist bir devrim olmadığı müddetçe federe bir Kürt devletini tasavvur etmemektedir:

Yerel yönetimlerde de özerklik belki doğru olanıdır ama orada da bu üniter yapıyı bozmamak lazım. Bu coğrafyada federasyon yaşamaz. Ancak Sovyetler Birliği gibi olursa federasyon olabilir. Yani sosyalist bir devrim olursa istiyorlarsa Kürtlerin devleti olur. Yerel yönetimlerde özerklik savunulabilir ama üniter yapıyı bozmadan (Utku Gümrükçü, İzmir, 18 Şubat 2015).

Erzurum'da görüştüğümüz Suat Dülger'in konuyla ilgili görüşleri ise diğer partililerin yaklaşımıyla karşılaştırıldığında marjinal kalmaktadır. Dülger özerkliği sadece Kürtler açısından değil İzmir gibi bölgeler açısından da düşünmenin gerekliliğini vurgulamakta, ancak bu fikrin günümüzde kabul görmeyeceğini de teslim etmektedir:

Özerkliğe gelince; özerkliğin kötü bir şey olduğuna inanmıyorum. Sadece Kürtlere değil tüm Türkiye’de uygulanması gerektiğine inanıyorum. Örneğin bugün İzmir’in kendi parlamentosu olmalı ve İzmir milli eğitim politikalarına kendisi yön vermeli. Ne yapalım, İslamcı bölgeler de kendisi yön versin. Ama bunun bugün kabul göreceğine inanmıyorum (Suat Dülger, Erzurum, 11 Kasım 2014).

Mülakat yaptığımız CHP’liler arasında yerel yönetimlerin özerkliğinin arttırılmasına hem olumlu yaklaşımlarda hem de şüpheyli bakanlarda ortak noktalar gözlemleniyor. Her iki eğilimdekiler de ulusal bütünlüğün ve üniter devlet yapısının korunmasına önem veriyor. Dolayısıyla Kürt hareketinden farklı olarak, özerkliği merkezi yönetimin siyasal egemenliğinin bir bölümünün yerel yönetimlere aktarılması, yani federalleşme yönünde bir aşama olarak algılamıyor yahut algılamamayı tercih ediyor.

4.5. “Bizim Milliyetçiliğimiz Farklı”

CHP’nin 1931’de formüle edilen altı okundan biri olan milliyetçilik, günümüzde CHP’liler için ne ölçüde güncel ve daha da önemlisi ne ifade ediyor? Bu sorular hem Türk milliyetçiliğinin geleneksel temsilcisi MHP’nin 1970’lerden 90’ların ortasına kadar uzanan dönemden farklı olarak günümüzde Türk siyasetinin başlıca partilerinden biri olması bakımından, hem de Kürt sorunu bağlamında önem arz ediyor.

Mülakat verilerinde CHP’lilerin, milliyetçiliklerini MHP’ninkinden ayırdığı ve kendi milliyetçiliklerinin ırkçı olmadığını ifade ettiği görülüyor. Aynı zamanda, CHP’nin ilkelerinden birinin milliyetçilik olması CHP’lilerin çoğunu sosyal demokrasiyle milliyetçilik arasında bir ilişki kurmaya zorluyor. Türk milliyetçiliğini birleştirici bir unsur olarak gören birçok CHP’li Kürt milliyetçiliğini ise bölücü olarak ifade ediyor.

Gaziantep’li bir katılımcının milliyetçilik yorumunu, mülakatlar boyunca en sık karşılaştığımız milliyetçilik tanımının veciz bir özeti olması bakımından buraya alıntılıyoruz:

Biz kafataşçı milliyetçisi değiliz. Misak-ı milli sınırları içerisinde yaşayan tüm insanlar bir milliyettir. İnsanlar arasında dil, din, mezhep ayrımı olmadan Türkiye’de yaşayan herkes millettir. Biz sadece Türk olsun, Kürt olsun demiyoruz. Biz tüm insanları millet olarak kucaklıyoruz (Lütfi Demir, Gaziantep, 10 Aralık 2014).

Mülakat yaptığımız dönemde Kocaeli Milletvekili olan Hurşit Güneş milliyetçilik üzerine yapılan tartışmaları konjonktürle, yani Kürt sorunu ile ilişkilendirmektedir. Güneş bununla birlikte, CHP’nin ulusal kurtuluş savaşı

üzerine kurulmuş bir parti olduğunu hatırlatarak milliyetçiliğin de bu parti için Batı'daki sosyal demokrat partilere nazaran daha önemli bir yer işgal ettiğini belirtmektedir:

Bu mesele, 1970'lerde neden sorun olmuyordu da şimdi sorun oluyor meselesine gelmek lazım. CHP'yi etkileyen, belki içinde değil ama, siyasal kesimlerde CHP'nin milliyetçilik okunu bırakmasına ilişkin bir entelektüel tartışma var. Bu oku bırakın, bu artık geçti diye. (...) [Bunu] belirli bir siyasal konjonktür içinde bırakın denmesini, bu siyasal konjonktüre bağlamak lazım. Son 25 yıldır Türkiye, hem Kürt sorununu hem terör sorununu yaşıyor, ikisi iç içe zaten. (...) Dolayısıyla bu meseleyi, sosyal demokrasiyle milliyetçilik bağdaştırmadan çok, ortaya çıkan Kürt sorununda aramak lazım. (...) CHP, İngiliz İşçi Partisi değil. İngiliz İşçi Partisi, Alman Sosyal Demokrasi Partisi değil. Her parti, kendi koşulları içerisinde gelişir, her sosyal demokrat partinin birebir aynı olmasını beklemek yanlıştır. (...) CHP, bir ulusal kurtuluş savaşı üzerine kurulan bir partidir ve onun üzerine sol fikirler giydirilmiştir. Dolayısıyla ya CHP dışında bir sol parti kurulmalıdır, geliştirilmelidir ya da CHP ile yapılacaksa, böylesi bir tarihi geçmişi olduğu unutulmadan bir uzlaşmayla götürmek gerekir (Hurşit Güneş, Kocaeli, 25 Ekim 2014).

Peki tarihsel mirasa rağmen tüm partililer milliyetçiliği benimsiyor mu? Bu sorunun yanıtı hayır. CHP'liler arasındaki yaygın ulus tanımını sorunu bulan diğer bir kısım CHP'li de var. Örnelemek gerekirse;

CHP'nin anlayışı farklı. Kürt, Türk, Laz, neyse fark etmez, bunların tamamına Türk deniliyor ama bunun da bazı sorunları var. Nasıl Türk deniliyor? Başka bir isim kullansa da Türkleri de içine koysa birleştirici olurdu. Ama sen bir tek etnisitenin içine hepsini koyarak "bu etnisite değil, millettir" dersin inandırıcı olmuyor. Türkiyeli desen mesela, Türk de Türkiyeli, Kürt de Türkiyeli. Çoğunlukta olduğu için Türkiye denilmiş. Bu birleştirici olur. Ama Kürt olana sen nasıl Türk diyeceksin? Efendim Atatürk milliyetçiliğiymiş bu, işte bu pek tutmuyor (Ruhi Karadağ, Gaziantep, 9 Aralık 2014).

Milliyetçiliğin CHP'nin önünü tıkayan bir etkiye sahip olduğunu söyleyen bir başka görüşmeci de milliyetçilik için "artık bu çağın meselesi değil, sosyal demokratların sorunu değil" diyor. Meseleye daha sınıfsal bakıp gelirden az pay alan kesimlere yaslanmak gerektiğini söyleyen görüşmeci, siyasetçilerin meseleyi bu pencereden okuması gerektiğini söylüyor (Ali Elibol, Gaziantep, 7 Aralık 2014).

MHP'ninkinden (MHP'nin ideolojisi sık sık kafatasçılık ve ırkçılık gibi olumsuz sıfatlarla tanımlanmaktadır) farklı bir milliyetçilik anlayışının bütünleştirici, buna karşılık Kürt milliyetçiliğinin ise bölücülük olarak

görüldüğüne değinmiştik. Bu, yaygın yaklaşım olmakla birlikte, her iki milliyetçiliğe de mesafeli olan daha az sayıda CHP’linin de olduğu gözlemleniyor.

4.6. Müslüman Bir Toplumda Laiklik ve Sosyal Demokrasi

Kimlik politikalarının sosyal demokratlar üzerinde ne derece etkili olduğunu sorguladığımız bir diğer soru demetinde de Müslümanlık, laiklik ve sol ilişkisi üzerine yoğunlaştık. Özellikle son 13 yıldır AKP hükümetleriyle yönetiliyor olmanın CHP’lilerin gözünde seçmene karşı bir güvensizlik yaratıp yaratmadığını ve sosyal demokrat bir programla seçmene gidilirse başarılı olup olunamayacağına dair umutlarını gözlemlenmek istedik. Bu kapsamda Müslüman bir toplumda yaşıyor olmanın sosyal demokrasinin gelişimine engel olup olmadığı, laikliğin solun gelişimine ne gibi etkide bulunduğu gibi sorular yönelttik.

Katılımcıların çoğu, toplumda dinsel muhafazakârlığın baskın oluşu ve CHP’nin de dinle ilişkisi zayıf, hatta dinsiz bir parti olarak algılanmasından ötürü seçmenden alabileceği desteğin bir sınırı olduğu yönünde görüş ifade etti. Mülakat yaptığımız partililer arasında karamsarlığın hâkim olduğunu belirtmek mümkün.

Kocaeli’de görüştüğümüz bir partili Müslümanlığın Kuran-ı Kerim’i temel alması durumunda sosyal demokrasinin geniş bir destek bulması gerektiğini söylüyor, ancak CHP’nin “dinsiz” imajının belirleyiciliğine dikkat çekiyor:

Çünkü hak, hukuk, adalet, eşitlik üzerine kurulmuş bir kitap. Onu özümseyeseler... O iş öyle değil ama. Bundan nemalanan çok insan olduğu ve iktidar da bunu kullandığı için, bunun böyle olmadığını savunan insanlar dinsiz yaftası yediği için. Belki Abdüllatif Şener parti kurup bunları yapmaya çalışsa bizden çok hızlı yol alır. Bizim algılanmamız dinsiz şeklinde. CHP eşittir Dinsiz (Pınar Naak, Kocaeli, 23 Ekim 2014).

Pınar Naak’a CHP ve SHP’nin 1973-1977-1989 gibi geçmişte kazandığı seçimleri hatırlattığımızda bize o zamanlar dinin siyasette bu kadar etkili olmadığını söylüyor. Pınar Naak’ın ifade ettiği “CHP eşittir Dinsiz” algısı gittiğimiz bütün illerde çeşitli görüşmecilerce ifade edilmiştir. Müslüman bir ülkede sosyal demokrasinin gelişme olanaklarının olumsuz yönde etkilendiğini söyleyen birçok görüşmeci halkta böyle bir algının var olduğunu vurgulamıştır. Kocaeli’nden bir diğer katılımcının ifadesiyle;

CHP hep din karşıtlığıyla suçlanmıştır, toplumun yapısı da buna müsaittir. Toplumun da dini duyguları üst seviyelerde. 99'da Kocatepe Camii'nin önünde başörtüsüne özgürlük diye eylemler yapılırdı. On bayanın olduğu, gerisinin erkek olduğu eylemler yapılırdı. Bu iktidar döneminde, bunlar yaşanmıyor. Senelerce CHP'nin başörtüsüne karşı olduğu söylendi. Partinin önde gelenlerinin böyle çıkışları da olmuştur ve bu toplumda infial de yaratmıştır. Bu durum sosyal demokrasinin gelişmesinin önünde bir engel oluşturmuştur. Bir örnek, orduvine yıllarca başörtülü insanların alınmaması çok ciddi bir sıkıntı olmuştur. Bizim de tülbentli, başörtülü, türbanlı değil, tanıdıklarımız yıllarca giremediler. Bunların hepsi bize silah olarak döndü, toplum da buna uygundu (Gökhan Ercan, Kocaeli, 25 Ekim 2014).

Özellikle başörtüsü yasağı konusundaki eleştirinin büyük ölçüde CHP'nin üzerine kaldığı anlaşılmaktadır. CHP bu politikaya karşı ya sessiz kalmakla ya da desteklemekle itham edilmektedir. Bursa'dan bir partili başörtüsü sorununu vurgulayarak sosyal demokrat söylemin Müslüman bir ülkede alıcısı olmadığı kanaatinde olduğunu söylüyor:

Evet yok. Gerçekten yok. Sanki önceden bu ülke dinsizdi, öyle bir noktaya geldik ki başörtüsü onların ideolojisi oldu. Din ideoloji oldu, başörtüsü ideolojik simge oldu (Fatoş Birinç, Bursa, 19 Mart 2015).

Hüseyin Atmaca sosyal demokratların Müslüman ülkelerde iktidara gelmesinin zor olduğunu, çünkü bu toplumlarda halkın üçte ikisinin sağcı olduğunu ve laikliğe sahip çıkan partilerin dinsiz olarak görüldüğünü düşünüyor (Hüseyin Atmaca, Erzurum, 12 Kasım 2014). Özellikle Erzurum görüşmelerimizde bu anlayışın daha yaygın olduğunu gözlemledik. Burada siyasal İslamcı çevrelerin daha etkin olduğunu ve il ölçeğinde kurdukları hegemonyanın diğer partilere mensup kişileri de etkilediğini söyleyebiliriz. Erzurum ilinde yaptığımız görüşmelerde genel olarak halktan beklentilerinin zayıf olduğu ve geleceğe dair umutsuz olduğunu gözlemledik. CHP politikalarının halka yeterince anlatılması durumunda halkın desteğinin alınıp alınamayacağını sorduğumuz partililer genel olarak bu konuda umutsuz ifadelerde bulundular. Erzurum'da daha önce ilçe yöneticiliği de yapmış olan Sinan Ovat sosyal demokrat politikaları anlatmakla oy kazanamayacaklarını söylüyor ve seçim döneminde yaşadığı bir olaydan örnek vererek bu iddiasını temellendiriyor:

Biz bir köye seçim çalışmasına giderken yaşlı bir amca aracımızı görüp bize doğru koşmaya başladı. CHP'li olduğumuzu bilmiyor, yanımıza geldi ve "Hoş geldiniz Bedrin aslanları" dedi. Bedir Savaşı kâfire karşı verildi. Bir defa adam AK Parti'yi Bedrin aslanları olarak görürken, karşı

tarafı kâfir sayıyor. Sen ona eşitlik diyerek oy alamazsın, ekonomi anlatarak oy alamazsın. O yüzden Mehmet Bekaroğlu'nun partiye gelmesi, partide mescit açılması iyi şeylerdir. Dini anlamdaki önyargıyı kırmak zorunda CHP. (...) CHP'nin din düşmanı görülmesinin tek sebebi başörtüsü meselesi. Kuran'da bir yerde bahsi geçer başörtüsünün, buna takılmıştır insanlar. 30 yerde yalan söylemeyin der ama bu çok umursanmaz. Yıllardır biz ona gericiliğin sembolü falan deyip itiraz ettik. 3 tane gerizekâli paşanın yüzünden, onların sözleriyle hareket edip başörtüsüne karşı çıktılar. Şimdi üniversitelere başörtüsüyle giriyorlar, ne oldu, kıyamet mi koptu? Bir de diyelim ki irticacı, kızı ayırdın öyle, peki erkeği nasıl engelleyeceksin. Kadın erkek eşitsizliği hakkında bile haksızlık. Bu etiketi otuz yılda zor çıkaracağız. Neyse ki bu sefer Kılıçdaroğlu Anayasa Mahkemesi'ne götürmedi de kurtardık. Bir silahını almış olduk elinden (Sinan Ovat, Erzurum, 12 Kasım 2014, Erzurum).

Benzer örnekleri Erzurum'da birçok görüşmeciden dinleme olanağımız oldu. Barış Aktaş, referandum zamanında bazı kesimlerin sırf Tayyip Erdoğan cumaya gidiyor diye ona oy verdiğini ama Kılıçdaroğlu gitmediği için ona vermediğini söylüyor (Barış Aktaş, Erzurum, 13 Kasım 2014). Bir başka partili de sırf laiklik ilkesinin arkasında durduğu için CHP'nin bazı bölgelere giremediğini ve tıpkı AKP gibi kabuk değiştirerek bu gidişi tersine çevirebileceği görüşünde (Cevri Turan, Erzurum, 9 Kasım 2014). Yine Erzurum'dan bir partili "Böyle bir ülkede devlet ile dini ayıramazsınız. Dine de saygı duymak önemli, CHP bunu stratejik olarak kullanabilir" diyor (Emin Kaçar, Erzurum, 12 Kasım 2014).

Laikliği demokrasinin vazgeçilmez şartı olarak gören ancak CHP'nin Genel Merkez'e mescit açması gibi davranışların bu politikadan ödün vermek olduğunu ve partiye hiçbir getirisi olmadığını savunan Ruhi Karadağ, AKP'ye benzeyerek yol kat edilemeyeceğini söylüyor. Ancak yine de Türkiye toplumunun Sünni ve dindar olmasının solun gelişmesini engellediğini ifade ediyor:

Çünkü geleneklere çok bağlı. Hâlâ halifeliği özlüyor. Osmanlıca'yı geri getirelim diyor, Polonya'ya Lehistan diyor. Sanki biz hâlâ Osmanlıyız. Bir defa bu mantığı silmeliyiz. CHP bunun tam karşısında durmalı. Tabii ki tarihimizde Osmanlı vardır ama biz bitirdik orayı. Hilafeti, saltanatı kaldırdık, yerine cumhuriyeti kurduk. Cumhuriyet Osmanlı'nın devamı değildir. Cumhuriyet halka dayanan bir sistem, o ise ırka, sülaleye dayanan bir sistem. Şimdi AKP genel başkanı şeye çatıyor; ta Tanzimat'tan beri Batılılaşmaya kapılmışız, vahiyi unutmuşuz, ilim ve bilimin peşine düşmüşüz. Bu Cumhurbaşkanı'nın diyeceği bir laf mıdır? İlimi, bilimi bir tarafa bırakıp vahiy yoluyla kalkınan bir devlet olacağız demek işin bittiği yerdir. Bunun karşısında duracak bir muhalefet yapılmalı. Televizyonu, uçağı, gemiyi, treni getiren bu, hangisi vahiy

yoluyla geldi? Bilimi dışlayarak nereye gidiyoruz diyen yok (Ruhi Karadağ, Gaziantep, 9 Aralık 2014).

Kocaeli’nde yaptığımız bir görüşmede ise partiye ve halka olan güvensizlik çok açık bir şekilde ifade edildi:

Bu toplumdan bir yere kadar oy alabiliriz. Ne kadar bahsetsen, anlatsan, değişsen de olmaz. CHP mümkünü yok değişmez. Bundan fazla da oy alamayız. En fazla alacağımız oy budur. Ancak CHP’yi kapatırsın, yeni bir sosyal demokrat parti kurarsın. Bu parti dindara da hitap edecek, dinsize de, Laz’a da, Çerkez’e de. Hatta sağa da hitap edecek (Bülent Sarı, Kocaeli, 24 Ekim 2014).

İnsanların siyasal tutum alışlarında kültürel kimliklerin belirleyici bir noktaya gelmesi karşısında içerisine girilen bu umutsuz tabloya dair Gaziantep’li bir partili “tembel, uyşuk, topluma emek harcama konusunda yetersiz olan” arkadaşlarını eleştiriyor ve laiklikten taviz verilmemesi gerektiğini, ancak laikliğin jakoben bir yaklaşımını değil, toplumsal hassasiyetlere saygılı bir laiklik anlayışını CHP’nin gündemde tutması gerektiğini ifade ediyor:

Dinsel temelde ayrışmanın bu kadar yoğun olduğu ve üzerinde sürekli oyunlar oynandığı bir Türkiye’de laikliğin birleştirici yegâne unsur olduğunu kabul etmeliyiz. Biz sessiz kaldıkça türbanı üniversiteye sokacağız diyerek tüm kurumlara soktular. Biz sessiz kaldıkça 4+4+4 ile 260 bin kız çocuğu liseye devam etmek yerine annelik yapıyor. Biz sessiz kaldığımız için karma eğitim tartışılır oldu. Hassasiyetleri gözeten bir siyasal duruşu net olarak ortaya koymalıyız. Türkiye halkı yoksullaştıkça dindarlaşıyor. Yoksulluğun çözümüne ilişkin ekonomik modelimizi güçlü verilerle süsleyip o insanların sorunlarının çözüleceğine inandırmalısın. İnsanların gündelik yaşamına, aş-ış sorunlarına dönük hiçbir şey söylemeden sadece laiklik ve cumhuriyet temelinde söylemleri öne çıkararak çalışmamızdan kaynaklı sorunlar yaşanıyor (XX, Gaziantep, 10 Aralık 2014).

Burada daha önceki faaliyet tarzının köklü bir eleştirisini de görebiliyoruz. Sadece laiklik ve cumhuriyet değerlerine odaklanan ancak gündelik ekonomik problemleri gündeme getirmeyen bir söylemin halktan kopmaya sebep olduğuna dair bu eleştiri nadiren başka görüşmeciler tarafından da ifade edildi.

Araştırmamızın katılımcıları genel olarak laiklik ilkesini yaşamsal gördüklerini ifade ettiler. AKP’nin siyasal İslamcı kimliğiyle dominant bir parti haline gelmesi ve bu niteliğini yıllardır koruması CHP’lilerde topluma dair karamsar bir bakış açısını hâkim kılsa da, laiklikten vazgeçme gibi bir tutuma

rastlamadık. Görüşme yaptığımız tarihte Gaziantep İl Başkanı olan Mehmet Gökdağ da laikliği sosyal demokrasinin olmazsa olmazı olarak tanımlamakta:

Laik olmadan sosyal demokrat olunamaz bence. Belki sosyal demokrat olmadan laik olunabilir ama laik olmadan sosyal demokrat olunmaz. Laikliği çok kısır alanlara taşımak, “başörtüsüne karşıysan laiksın karşı değilsen laik değilsin” şeklindeki bir alana sıkıştırılmasından dolayı böyle bir şey oldu. Laiklik bizim vazgeçilmez ilkelerimizden birisi. Laikliği dinsizlikle karşılaştırmak gibi bir şeye girildi, bu belki etkili oldu. Laiklik bütün dinlerin özgürce yaşanabildiği bir düzeni garantiler. Ama şu anda Diyanet sadece bir anlayışın temsil edildiği bir yapıda (Mehmet Gökdağ, Gaziantep, 8 Aralık 2014).

Benzer şekilde Utku Gümrükçü de solun gelişimi için laikliğin elzem olduğunu ifade etmekte ve laikliğin olmadığı yerde insanların aidiyetlerini mezhepler üzerinden ifade etmelerinin daha baskın olacağını söylemektedir. Gümrükçü’ye göre, laikliğin olmadığı yerde solun evrensel değerlerini kucaklama konusunda zafiyet oluşur. “Laikliğin olmadığı yerde solcu ilerici fikirlerin yeşerme şansı da az olur. Dolayısıyla solun olabilmesi için laiklik zorunludur. Olmazsa olmazdır (Utku Gümrükçü, İzmir, 18 Şubat 2015).

Müslüman toplumlarda sosyal demokrasinin gelişmesine dair umut veren, diğer katılımcıların fikirleriyle karşılaştırıldığında azınlıkta kalan bir görüş ise Kocaeli’ndeki mülakatlarımız esnasında Nadir Birok tarafından ifade edildi:

Türkiye’de seçmenlerin yüzde 15-20’sini değiştiremeyiz ama geri kalan seçmenlerin tutumuna-davranışına bağlı olarak oy verir. Türkiye’de yaşayanların yüzde 80’lik bir çoğunluğu tam anlamıyla İslamcılık düşüncesinde değil, hatta karşı. Nedenini bilmiyorum, tarihsel bir süreç o. Parti olarak güçlüysen, istikrarlıysan, ondan yana olduğun imajını-hissiyatını verirsən, o Müslüman da olsa, camiye de gitse, beş vakit namaz da kılsa CHP’ye de oy verir. Yeter ki samimiyetini görsün (Nadir Birok, Kocaeli, 23 Ekim 2014).

Özetle araştırmamızın katılımcılarında toplumun muhafazakârlığından ötürü CHP’nin halkın ilgisini çekebilecek sosyal demokrat bir söylemle, ekonomi politikalarıyla dahi alabileceği oyun bir sınırı olduğuna dair konsensüs olduğunu belirtebiliriz. Erzurum gibi muhafazakarlığın güçlü olduğu, CHP’nin ise çift basamaklı oy oranlarına yaklaşmadığı bir şehirde bu “öğrenilmiş çaresizlik” hissiyatı bilhassa güçlüdür. Ancak diğer dört şehirde de katılımcılar benzer doğrultuda görüşler ifade ettiler. Öte yandan laikliği tüm katılımcılar benimsemekle beraber bu ilkenin katı bir biçimde uygulanmasına karşı çıkmaktadırlar. Laiklik adına özgürlüklerin kısıtlanmasına, halkta tepkiye yol

açacak uygulamalara destek verilmemektedir. Yine de laikliğin korunmasının önemi –iktidarın son yıllardaki icraatlarından örnekler de verilerek– yaygın biçimde vurgulanmakta, AKP’ye benzemeye çalışmanın hatalı olacağına dair görüşler de yer yer ifade edilmektedir.

Sonuç

Sınıf mücadelelerinin siyaset üzerindeki belirleyiciliğinin azalmaya başladığı 1980’ler sonrası dönemde, kimlik algısı tüm dünyada siyaset üzerindeki etkisini artırmış ve bu durumun Türkiye siyasetine de ciddi yansımaları olmuştur. Kimlik siyasetinin ülke içerisindeki yansımaları ise, temel olarak, Türk-Kürt milliyetçiliği ve dindarlık-laiklik dikotomileri şeklinde ve siyasal alanda nüfuzunu artıran yeni tartışma alanlarının açılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu çalışma kapsamında yapılan alan araştırmasında, siyaset üzerinde gittikçe artan oranda gözlemlenen kültürel kimlik etkisinin, Türkiye’de merkez solu, genel olarak siyaset yapma, özel olarak ise siyasal mobilizasyon sağlama açısından zorladığı gözlemlenmiştir.

Türkiye’de güçlü tarihsel köklere sahip ve çeşitli kimliklere karşılık gelen farklı eşitsizlikler bulunuyor. (Dinsel, mezhepsel, etnik vs.) Bu sorunların bir veya birkaçının etrafından dolanarak siyaset yapmaya kalkındığında bile bu tartışmalar her topluluk veya örgütlülük içerisinde alttan alta devam ediyor. Yukarıdaki derinlemesine mülakatlarda bu tartışmaların CHP içerisinde ne kadar farklı uçlarda ele alındığını görebildik. Görüşmelerde ayrıca, kimlik siyasetinin yükselişinin spontane bir biçimde gerçekleşmediği, bu noktada esas kırılma noktasının emek hareketinin gerek ulusal (özellikle 12 Eylül 1980 darbesi ile birlikte) gerekse de uluslararası düzeyde (Sovyet sosyalizminin çöküşü ve sonrasında kapitalizmin küresel bir olgu haline gelmesi) gerilemesi olduğu ifade edilmiştir.

Kimlik siyasetlerinin yükselişinin solun siyaset yapma alanlarını daralttığı kabul edilirse, bu durumun CHP’lilerde genel bir atılma, çaresizlik ve umutsuzluk yarattığını da ifade etmek gerekir. CHP’liler ne tam olarak esmekte olan kimlik siyaseti rüzgarına kapılmakta ne de buna alternatif olarak sınıfsal eşitsizliklere odaklanan bir söylemi benimsemektedirler. Mülakatlarda bu iki uç arasında salınan partililerin parti politikasının muğlak olduğu noktada kişisel yorumlarda bulunduğu gözlemlenmiştir.

Türkiye siyasetinin kimlik politikaları eksenine oturduğu bu “değişmez durum”, CHP’lilerin iktidar umutlarını da belirsiz bir süre için ertelemelerine neden olmaktadır. Bu durum, CHP’li seçimde kimlik kaygıları nedeniyle başka partilere oy veren seçmenlere karşı ciddi bir öfkenin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Mevcut koşullarda CHP’li seçmen ise kendi yaşam tarzını koruma kaygısı içerisinde düşmekte ve dışarıdan kendi yaşamına yönelebilecek

olan tehditlerin berhava olması için kendilerine göre, insanların gerek özel, gerekse de kamusal alandaki yaşantılarına müdahalesi en az olan partilerini desteklemeyi sürdürmektedirler.

Her ne kadar CHP’li seçmen kültürel kimlikleri siyaseten tali bir unsur olarak değerlendirirse de, parti içerisinde mezhepsel, etnik temelli ve hemşerilik ilişkileri üzerinden siyaset yapanların (özellikle de ön seçimlerde) etkili olduğunun da bilincindedir. Bu açıdan, CHP’li seçmenlerde kültürel kimlikleri dışlamak yerine, ona saygı duymanın yaygın olduğunu, ancak bu tutumla kültürel kimlikleri parti politikalarının belirlenmesi noktasında nötr hale getirmeye çalıştıkları ifade edilmelidir. Bir başka deyişle, kültürel kimliklerin siyasallaştırılmasına yönelik parti içerisinde genel bir tepki oluşmuştur. Kültürel kimliklerin yükselişinin CHP’yi etki altına almaması için görüşmeciler tarafından önerilen panzehir ise daha fazla sol siyaset olmuştur. Ancak bu siyasetin içeriği muğlaklık sergilemeye devam etmektedir.

Bir yandan CHP’nin, tipik Türkiye seçmeninin toplumsal hafızasında “dinsiz bir parti” olarak algılanma ihtimali; öte yandan ise partinin sınırları belirsiz bir milliyetçilik diskurunu benimsemesi, CHP’nin siyaset üzerindeki belirleyiciliğinin azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca gerek milliyetçilik, gerekse de dindarlık-laiklik meselelerinde, partinin birbirlerinden taban tabana zıt görüşlere sahip seçmenlere ev sahipliği yaptığı düşünüldüğünde, CHP’nin bu konulara karşı net bir siyasal tutum alamadığı da ortaya çıkmaktadır. CHP’liler arasındaki görüş farklılıkları, anadilde eğitim ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gibi konularda ise çok daha keskin bir biçimde gözlemlenmiştir.

Son olarak ise, CHP’li seçmenlerin kimlik siyasetine yönelik partinin daha net bir tavır alması talebinin, ancak eş zamanlı olarak, insanların gündelik yaşamlarını ilgilendiren “daha somut” sorunlara (toplumsal eşitsizlikler ve yoksulluk problemi gibi) çözüm bulma anlayışı ile birleştiğinde, partinin iktidar umutlarını yenileme ihtimali olduğu not edilmelidir. Aksi halde, sosyal demokrat bir parti olma iddiasından “sapma tehlikesi” doğmaktadır. Bu durum da siyasetin kimlik politikalarına hapsolunan bir kulvarda tanımlanmasına ve sınıfsal eşitsizliklerin önemsizleşmesine neden olabilir.

Kaynakça

- Best, Steven ve Douglas Kellner (2011), *Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Mehmet Küçük).
- Foucault, Michel (2005), *Entelektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar 1* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Işık Ergüden, Osman Akinhay ve Ferda Keskin).
- Eley, Geoff (2002), *Forging Democracy: the History of the Left in Europe, 1850-2000* (New York Oxford University Press).
- Gülalp, Haldun (2003), *Kimlikler Siyaseti: Türkiye’de Siyasal İslamın Temelleri* (İstanbul: Metis Yayınları).
- Habermas, Jürgen (1989), *The New Conservatism: Cultural Criticism and the Historians’ Debate* (Cambridge: The MIT Press) (Çev. Shierry Weber Nichol森).
- Harvey, David (2010), *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri* (İstanbul: Metis Yayınları).
- Horkheimer, Max ve Theodor W. Adorno (2010), *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi) (Çev. Nihat Ülner ve Elif Öztarhan Karadoğan).
- Inglehart, Ronald (1990), *Culture Shift in Advanced Industrial Societies* (Princeton: Princeton University Press).
- Kitschelt, Herbert (1994), *The Transformation of European Social Democracy* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Laclau, Ernesto ve Chantal Mouffe (2008), *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Ahmet Kardam).
- Lyotard, Jen-François (1997), *Postmodern Durum: Bilgi Üzerine Bir Rapor* (Ankara: Vadi Yayınları) (Çev. Ahmet Çiğdem).
- Rokkan, Stein ve S. M. Lipset (1967), "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments" *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives* (New York: The Free Press): 1-64
- Sassoon, Donald (1996), *One Hundred Years of Socialism* (New York New Press).
- Thompson, Edward Palmer (1978), "Eighteenth-Century English Society: Class Struggle without Class?", *Social History*, Vol.3, No 2: 133-165.
- Wood, Ellen Meiksins (2008), *Kapitalizm Demokrasiye Karşı* (İstanbul: Yordam Kitap) (Çev. Şahin Artan).